

**СИМ
НІМЕЦЬКИХ
НОВЕЛЬ**

Михайло Орест

СИМ НІМЕЦЬКИХ НОВЕЛЬ

АВТОРИ: Герман ГЕССЕ
Якоб ВАССЕРМАН
Густав МАЙРІНК
Райнер Марія РІЛЬКЕ
Казімір ЕДШМІД

ПЕРЕКЛАДАЧ: Михайло ОРЕСТ

diasporiana.org.ua

ІНСТИТУТ ЛІТЕРАТУРИ

1962
М Ю Н Х Е Н

SIEBEN DEUTSCHE NOVELLEN

VERFASSER:

Hermann Hesse, Jakob Wassermann,
Gustav Meyrink, Rainer Maria Rilke,
Kasimir Edschmid.

Ukrainische Übersetzung von M. Orest

Герман Гессе

ТРИ ЛИПИ

Понад сто років тому, на зеленому кладовищі шпиталю св. Духа в Берліні стояли три розкішні старі липи; а були вони такі великі, що своїм переплетеним гіллям і могутнім верховіттям покривали, наче велетенський дах, усе кладовище. Про походження цих гарних лип, яке відлежало від нашого часу ще на кілька століть, оповідають так:

Жили в Берліні три брати, що їх в'язала така щира дружба та довір'я, які можна бачити лише зрідка. І сталося одного дня, що наймолодший з них вийшов увечорі з дому, нічого про це своїм братам не сказавши, бо він хотів зустріти на якійсь далекій вуличці дівчину і погуляти з нею. Але перше, ніж він, затоплений у солодке мріяння, дійшов до цієї вулички, до нього донеслися з темного і пустинного закутка між двома домами тихий зойк і хрипіння. Він відразу ж пішов туди, бо подумав, що там лежить якась тварина, а, може, й дитя, з яким сталося щось недобре і яке жде допомоги. Ввій-

шовши в темряву глухого закутка, він з жахом побачив людину, що лежала в крові. Він схилився над нею і спочутливо спитав, що скоїлося; проте дістав у відповідь тільки слабкий стогін і клетотання в горлі, бо потерпілий лежав з ножовою ранною в серці. За кілька секунд він помер на руках свого помагача.

Молодик не знав, що йому тепер робити; а що людина вже не подавала жодного знаку життя, він, вражений і безпорадний, подався нерішучими кроками на вулицю. Але тут перестрілися йому два нічні сторожі, і він ще думав, чи кликати їх на допомогу, чи краще пройти повз них мовчки, як сторожі помітили його настрашеність, приступили до нього, відразу побачили кров на його черевиках та рукавах і затримали його, майже не слухаючи того, що він почав їм благально оповідати. Вони знайшли мертве тіло, яке вже хололо, і, не гаючися, повели гаданого вбивцю в острог, де на нього поклали заліза і взяли під строгий нагляд.

Другого ранку суддя вчинив йому допит. Принесли тіло вбитого, і щойно тепер, при денному світлі юнак впізнав у ньому ковальського челядника, з яким він колись бував в одному товаристві. Але перед тим він зізнав, що особа вбитого йому не відома і він рішуче нічого про нього не знає. Тому підозра, що заколов челядника він, стала ще сильнішою. Протягом дня знайшлися свідки, які знали вбитого, і була

також мова, що давніше юнак приятелював з молодим ковалем, але потім посварився з ним за дівчину, і вони розійшлися. Правди в цьому було дуже мало, тільки дрібне зернятко — і до нього обвинувачений признався без страху, одночасно запевняючи, що він не винен, і прохаючи не ласки, а справедливости.

Суддя не мав сумніву, що вбивцею є юнак, і думав, що незабаром він знайде досить доказів, щоб засудити молодика і передати його в руки ката. Чим більше в'язень заперечував і цурався знання речі, тим більше виглядав він на винного.

Тим часом середній його брат — найстарший від вчорашнього дня був у справах за містом — даремно чекав вдома на наймолодшого, а потім почав його шукати. І коли він почув, що його брат сидить у в'язниці і що його обвинувачують в убивстві, яке брат уперто заперечує, він відразу пішов до судді.

— Пана судде, — сказав він, — ви ув'язнили невинного, випустіть його! Вбивця я, і не хочеться мені, щоб за мене терпів той, на якому провини нема. Я ворогував на коваля і підстерігав його; а вчора ввечорі я побачив, що він чомусь зайшов у ті суточки; тоді я пішов за ним і заколов його ударом ножа в серце.

Суддя, здивований, вислухав цю сповідь і наказав закувати середнього брата і пильно його сторожити, поки у справу не вступить

ясність. І так лежали обидва брати в кайданах у тій самій в'язниці; але наймолодший нічого не знав про те, що зробив для нього його брат, і ревно наполягав на тому, що він не винен.

Минуло два дні — без того, щоб суддя міг розкрити щось нове, і він уже схилявся до думки, щоби повірити тому, хто сам себе обвинувачував. В той час повернувся до Берліну з своєї поїздки найстарший брат, не знайшов у домі нікого і дізнався від сусідів про те, що сталося з його наймолодшим братом і як середній задля нього віддав себе в руки судді. І ще вночі пішов він до судді, попросив його розбудити і став перед ним на коліна з словами:

— Достойний пане судде! У вас сидять закутими в ланцюги два невинні, які терплять за мою провину. Ковальського челядника не вбив ні наймолодший, ні середній мій брат, а вчинив убивство я. Мені вже не сила зносити, що замість мене сидять ті, які ані в чому не провинились, і я дуже прохаю вас: випустіть їх і візьміть мене, бо я готовий заплатити за своє злочинство своїм життям.

Ще більше здивувався суддя і не знав іншої ради, як ув'язнити і третього брата.

Наступного ранку сторож, подаючи наймолодшому братові його тюремний хліб, сказав йому:

— А тепер мені справді хотілось би знати, хто властиво з вас трьох є кривавим нелюдом.

Хоч як наймолодший просив і питав, сторож не схотів сказати йому ще щонебудь; але з його слів стало юнакові ясно, що його брати хочуть пожертвувати своє життя, щоб урятувати життя йому. Він вибухнув голосним плачем і зажадав, щоб його повели до судді. І коли він, закутий, уже стояв перед ним, він знову заплакав і мовив:

— О пане, простіть мені, що я вас загаяв так довго! Але я думав, що ніхто не бачив мого злого діла і що ніхто не зможе довести мою провину. А тепер я бачу, що все мусить піти дорогою правди; я не можу довше упиратись і хочу признатися, що це я, саме я убив коваля; тільки я мушу заплатити за це своїм нещасним життям.

Суддя широко розкрив очі і подумав, що все це йому сниться; його зачудування було безмірне, і в глибині душі він почав відчувати страх перед цією дивною справою. Він наказав відвести в'язня знов в острог і тримати його там, як і обох його братів, а сам довго сидів, заглибившись в роздуми, бож він бачив, що вбивцею міг бути тільки один з братів і що інші два готові були піти на страту тільки з шляхетності і рідкісної межі братами любови.

Але його роздуми не дали йому розв'язки, і він зрозумів, що з звичайними людськими гадками тут не прийдеш ні до чого. Тому він лишив

другого дня заарештованих під добрим наглядом і подався до курфюрста, якому і розповів про цю чудну справу з усіма подробицями.

Курфюрст слухав його, глибоко вражений, а наприкінці сказав:

— Річ дивна і рідкісна! Мое серце говорить мені, що вбивства не вчинив жоден з трьох, також і наймолодший, якого забрали ваші нічні сторожі, і що все, говорене ним на самому початку, є правдою. Але тут ідеться про насильницьке відібрання людині життя, і ми не можемо випустити запідозреного без нічого. Отже я хочу покликати на суддю цим трьом вірним братам самого Бога і піддати їх Його вироківі.

Так і вчинено. Надворі була весна, і одного ясного і теплого дня трьох братів повели на зелений лужок і дали кожному молоду і міцну липку. Вони мали посадити ці деревця, але закопавши в землю не коріння, а юні зелені віти, — тобто так, щоб їхнє коріння підіймалося вгору; і чиє деревце пропало б і засохло перше, того мали вважати за вбивцю і засудити.

Брати зробили загадане: кожен старанно зарив своє мале дерево, встромивши гілля в яму. Але минуло не так багато часу, і всі три дерева почали броститись і здобувати нове гілля — і це був знак, що всі три брати невинні. Ці липи розросталися, стали великими і стояли на кладовищі шпиталю св. Духа в Берліні кілька століть.

Герман Гессе

ОБЛОГА КРЕМНИ

За імператорів Авреліяна, Таціта і Проба в малоазійських провінціях Ісаврії, Пісідії і Лікії, що кілька століть мали славу розбійницьких гнізд, мав застрашливе ім'я денеякий Лідій. Він був ісаврієць, народився за Філіппа Араба; майже всі його предки були розбійниками. Батько його загинув у Лікії під час здобичницького походу, його дід і двоє дядьків сконали того самого дня на шибениці. Справжнє ім'я його лишилося невідомим; від двадцятого року життя він називав себе Лідієм і під цим ім'ям і вславився в названих краях.

Лідій був від природи розумною і розважною людиною, хороброю, але з почуттям міри щодо своїх починань. Він умів використати людей і поставити на службу своїм намірам їх любов чи то страх. Швидко підносився він від одного успіху до другого і вже юнаком зажив слави і потуги, ними проте не наситившись. Тільки по тому, як йому вийшло тридцять років, коли

йому, наче чудом, удавалися щоразу сміліші наскоки, почали опановувати його сп'яніння і бундючність непереможних. Він переступив покладені богами границі і кінець-кінцем зазнав рішучого падіння.

При поході через Кілікію, що його Лідій піднявся з своєю численною ватагою, одного разу прибився до нього іонійський грек на ім'я Гефайстіон, який перед тим робив послуги кілікійським морським розбійниками, а тепер волів піти за цим уславленим загonom. Відгоді Лідій спромігся заходжуватися коло щоразу більших речей, і в усіх йому поталанило, бо цей Гефайстіон був спритною і прехитрою людиною, повною задумів і винаходів. Він розмовляв п'ятьма мовами, міг рисувати мапи, провадити шпигунство, розумівся на военній умілості і на веденні облоги, але особливо відзначався як стрілець і будівничий машин. Він виготовляв хитромудрі прилади, що з їх допомогою точно влучав — стрілами або каменями — в людину на великій віддалі; під час польових боїв він умів дотепно використати кожную місцевість, а при облозі керував копанням окопів і ровів.

Лідій добре знав, що він посідає в цій людині. Він уділив Гефайстіонові шану і приязнь, надав йому подвійну частину здобичі і наступне місце після себе самого. Спочатку він поглядав на нього не без недовір'я і ревности, бо боявся, що з цього чудо-майстра може вирости йому

небезпечний суперник, який одного дня повалить його. Але скоро побачив, що Гефайстіон, хоч і переважав його в деяких уміlostях і хистах, не народився панувати. І справді, попри свій розум, грек не надавався на проводиря; для цього бракувало йому владарського погляду, наказового жесту і сліпої, безоглядної мужности, без яких ніхто не спроможен держати в послузі і залежності навіть найменший загін. Тому він дав своїй недовірі погаснути; також і грек був цілковито вдоволений бути його радником і найпершим підданим — замість самому змагати до влади.

Загін, що складався з кількох сотень людей, довгий час перебував у малій провінції Пісидії, частині Памфілії. Селянам забирали худобу і збіжжя, овочі і вино, а городянам і купцям — гроші й товари, і ніхто не важився противитись могутньому ватажкові. До намісника провінції, а також і в Рим до імператора та сенату летіли скарги і благальні прохання помощи, і вряди-годи проти розбійників посилено загін вояків; але ці загани або зазнавали поразки, або були змушені відходити ні з чим, бо, бачивши чужу перевагу, розбійники зникали в бездоріжних, перетятих ущелинами Таврійських горах, де жодна битва не була можлива.

І помалу виникли в Лідії нестримна гордість і помисел, що в крайнім випадку він може помірятися також і з римською державою та

імператором, що їх потуга так часто показувалася безпорадною супроти нього. Він безстрашно кидав виклик державній владі, не милував вояків та урядовців і принагідно говорив, що має намір оспорити державі цілу провінцію і взяти її у свою власність. І справді — небагато бракувало Лідієві до цього, бо він накладав дані на цілі села та осади, брав для себе все, що йому тільки забажалося, і мав до свого розпорядження не тільки сотні бойовитих і вправних вояків, але також розкиданих повсюди підслухачів та укривачів, шпигунів і прихованих спільників.

Тим часом у Римі по слабосилім уряді прийшов до керми хоробрий і праволюбний імператор Проб. Щоразу нові нарікання і заклики порадити в біді надходили з того лихославного кутка Малої Азії, і незабаром вони спонукали його вжити строгих кроків і дати наказ тамтешнім намісникам розпочати проти грабіжників правильну війну. Все це Лідій скоро відчув, і йому почало видаватися, що надійшов час показати свою могуту і відкрито поглумитися з римської держави. Через те що римське війсьсько скрізь його переслідувало і в'язало йому руки, він поклав поставити спротив у відкритому бунті і зважився на великий насильницький чин.

В Пісідії було місто Кремна, збудоване на крутому схилі Тавру і нездобутне від природи

і завдяки людському хистові, — бо з трьох боків воно щільно прилягало до головокрутної прірви, а з четвертого було укріплене могутнім муром. Лідій вирішив захопити це місто і відти противитися всьому світові. Він порадився Гефайстіона і деяких упривілейованих товаришів, які схвалили його відважні наміри, і вже по однім тижні він здійснив божевільно сміливий плян.

Одного квітневого ранку біля міських воріт Кремни з'явилося десять людей, які непомітно піднялися крутою гірською дорогою. Вони заволоділи воротьми без шуму, не зустрівши поважного опору, піднесли червоний стяг і з сміхом дали втекти обом на смерть переляканим сторожам. Невдовзі по тому вирушила на гору вся Лідієва ватага. Проводир їхав попереду на мулі — вродливий смаглявий мужчина з чорними, владними очима. Він мовчав і кивнув своїм людям, серед яких дехто співав і жартував, щоб вони затихли. Уважно оглянув він дорогу і сміло зависле над кручами гірське місто. Він добре знав, що перед ним стоїть найбільша з його авантур і що він вийде з цих мурів тільки як прикрашений вінком переможець — або загине. Роздумливо поглядав він на високі зубці мурів, можливо, прочуваючи серцем відворот свого щастя, але тверезо і стримано, бо страх був йому чужий. Таємна гордість пронизала його, що

він, безрідний пригодник, вступає в укріплене римське місто як владар.

За ним ішли пішки, в доброму порядку, його збройні люди, коло сотні, вибір найкращих з-межи його банди, а далі — обоз з добром та хлібом і череда награбованої худоби. Шестя замикав Гефайстіон, сидячи на малім сірім гірським конику, єдиний вершник, не рахуючи проводиря — невеликий і тихий чоловік з звичайним, як здавалося, і безкривднім обличчям, в якому проте за тонкими зморшками крилася сотня хитростей.

Вступ відбувався спокійно і впорядковано. Городяни придивлялися, здивовані і занепокоєні, про спротив ніхто не думав, і бездільні гуляки, що стояли або сиділи навпочіпки в затінках на західній стороні вулиць, вигукували до озброєних жартівливі слова, на які діставали жваві відповіді.

З малого дому, що на його нижнім поверсі держав свою майстерню різьбар по дереву, вийшла, коли похід уже віддалявся, висока дівчина з глеком на голові; її великі очі гляділи вслід людям. Гефайстіон, що їхав найостаннішим, кілька секунд дивився в її сповнені здивування, карі очі, знайшов велику вподобу у вродливій дівчині, приязно всміхаючися, кивнув до неї головою і стиха заспівав заключний вірш старої іонійської любовної пісні.

Тим часом Лідій зайняв рядний дім і наказав,

щоб гінці проголосили його володарем міста Кремни. І як його люди добре додержували дисципліни і не загрожували ні свободі, ні власності мешканців, то завойовникам ніхто не мав щонебудь закинути. Скрізь ішли розмови, що це той славнозвісний Лідій, і багато хто тішився з змоги раз побачити на власні очі видатного і грізного героя. Він не зважав на все це, загадав, щоб його люди були прийняті до домів на постій і, виставивши варту, незабаром віддалився. Місто стало голосним і веселим, більшість вояків знайшла приятних і послужливих квартиродавців, на всіх вулицях лунали співи. Гефайстіон оселився в домі різьбаря по дереву і кількома срібними монетами здобув любов бідних людей. Після цього він, задоволений, подався неквапливо до свого проводиря і, нараджуючися над плянами, провів у нього весь пообідній час. Ввечорі він частував своїх господарів м'ясом і вином, грав на ліру, співав веселих пісень і оповідав про чужі країни; коло його ніг, поклавши голову йому на коліна, сиділа росла кароока дівчина, а він грався її довгим темним волоссям. Вона звалася Феба і, хоч не пішла з ним до його кімнати, проте пообіцяла йому зробити це завтра, на що він і пристав.

Наступного дня Лідій дістав вістку, що проти нього зібрано римське військо і що воно наближається. Чекавши на це, він наказав усім своїм

людям скласти на ринку воєнну присягу і, не гаючися, розпочав готувати настрашене місто до облоги. Двісті мешканців разом з своїми родинами мусіли покинути місто ще того самого дня, при чому їм було дозволено взяти з собою рухоме майно, але заборонено брати їстівне. Людей поймав страх, в усіх домах залунали зойки, але ніхто не важився противитись, і ввечорі вигнанці були за містом. Наступного дня була видалена сотня інших, а багато хто втік, боячися за своє життя.

Тиждень по тому стало видно, як на рівнині посувається римське військо — і одночасно повернулися вигнані жителі, супроводжені послом від намісника, який вимагав прийняти їх назад і намовляв Лідія покинути місто. Мовчки ввійшли городяни відчиненими ворітьми, але посланець лишився без відповіді.

Другого ранку Кремна була оточена великим військом і взята в облогу. Лідій удавав веселого, його плян стояв непохитно, він рішився радше загинути з цілим містом, аніж піддатися. Він почав з того, що наказав скинути з найвиднішого і найвищого місця всіх вигнанців, що вчора були повернулися. Погрози і прокляття залунали з глибини, засуджені вили і боронилися руками і зубами, дехто скочив у прірву з власної волі, і в городі розіслалися безмовність і жах. Кожен відчував, яке розгортається одчайдушне діло, і кожен тремтів за своє жит-

тя. Хто міг, той ще встиг викрастися з міста; ті, що залишилися, сповнені страху, поховалися по домах і в льохах. Від того дня власність у місті перестала існувати, всі харчі Лідій відібрав. Він сам ходив там і тут, наказував і гудив або хвалив. Його люди дістали тяжку роботу. А саме — Лідій загадав розібрати частину домів, скопати ґрунт, угноїти його і засіяти зерном.

Нечисленні жителі, що zostалися в городі — це була ледве третина колишньої міської громади, — незабаром зазнали крайньої нужди. Бо всю худобу, всі запаси пашні, борошна, вина та овочів Лідій забрав і поховав ті запаси в складах. Щоденна пайка м'яса, хліба і вина видавалася рівномірно і без уваги на особу, але тільки тим, хто щодня відробляв визначену кількість годин при спорудах і земляних роботах. Інші були полишені на голод або на милосердя банди, що вийшло на добре здебільшого жінкам.

Гефайстіон допоміг утекти своєму господареві з дружиною, заогляднвши їх деякими грішми, але дочку задержав коло себе, і тепер вони жили разом; вона була йому одночасно служницею і коханкою. Але задля неї він не забував своєї служби і був пильно зайнятий кресленням мап, куванням плянів і спостереженням ворога. Іноді хтонебудь із римського війська зважувався вийти вперед надто далеко; тоді Гефайстіон спрямовував на нього свій прилад і вбивав його. В акрополь залітали тільки поодинокі стріли і

метальні камені облягачів, але вони мало клопоталися тим і поклали виморити розбійників голодом. Тому Лідій з допомогою Гефайстіона робив усе, щоб уникнути голодової біди. М'ясо було посолене і задимлене. І нарешті спала Гефайстіонові думка прокопати в напрямі вільного поля підземний хід. Відразу ж почато роботи, численні природні печери та ущелини допомогли смілому намірові, і за час, трохи більший, ніж місяць, хід був готовий.

Тим часом людність сильно розтанула. Невдовзі перед початком копання ходу Лідій розчинив браму на цілий день, і натовпи непотрібних їдців покинули місто. Відтоді, щоб не розкрилася таємниця підземного ходу, вже ніхто не смів вийти за мури. Кожного, хто не був придатним до тяжкої праці і жалівся на голод, перекидали без довшої надуми за мур, і вниз, в проваллях шуліки, яструби і лисиці мали добрі дні.

Підземний хід, проритий під керівництвом Гефайстіона, виводив у долину невеликого потоку, яка лежала по той бік римського табору. В той день, коли хід був уперше використаний, Лідій прилюдно обняв грека і нагородив його золотим нашійним ланцюгом. І в відрізанім городі почалося правильне життя. Що четвертого або що п'ятого дня ходом приставлялися вдосталь куповані або награвовані худоба, зерно, хліб та інший запас; також і вина було тепер

досить, і обложені, дістаючи подвійну пайку, відпочивали після важких земляних робіт. Було чути звуки флейт, кляскіт гральних костей і співи, дівчата мусіли танцювати, і Лідій справив на ринку учту, на якій був приявний він сам, уквітчаний вінком. Так тривало до самого літа, а римляни стояли табором круг веселого розбійницького міста знеохочені і стомлені. Вряди-годи, вибираючися вгору карколомними тропами, вони робили спроби здобути город нічним нападом. Але Лідій держав чуйну варту. Коли денебудь у брунатих ущелинах з'являлася голова або починав лунати крок, в ту саму мить туди мчався град метаного каміння і стріл.

Одного літнього вечора якась жінка шукала в полі своєї корови. Кличучи тварину, вона бродила в малім падолі, між лозами і скелями, і враз почула голоси, настрашилась і сховалася серед каміння. Вона побачила, як із землі вийшли люди, як вони пішли долиною вгору і зникли в напрямі гір. Сподіваючися доброї нагороди, жінка відразу побігла до римського воєначальника, зголосила йому всю річ і справді одержала в дарунок золоту монету з зображенням попереднього імператора. А восначальник, не барячися, заліг з сотнею вояків у криївці, і, коли розбійники прибули з своїми запасами назад, вони вчинили на них напад і всіх половили. А хід був завалений і відтоді обставлений повсякчасною сильною сторожею.

З тим днем безтурботному життю в Кремні настав кінець. Вино людям більше не видавалося, приділи борошна і м'яса Лідій обнизив до половини. Йому було ясно, що єдиний вихід для нього полягав тепер лише в тім, щоб умерти незламним і непереможним.

Вдень і вночі бродив він і думав, як йому вдержати місто щонайдовше. Обличчя йому стало темне, наче хмара. З мечем у руці входив він у дома і, знаходячи такого, який видавався йому зайвим, убивав його. Залишилися пощадженими тільки люди, потрібні для вартування, а також кілька жінок, що були спільною власністю розбійників. Єдиний Гефайстіон, що почував себе незамінним і добре приховав свою дівчину, zostався в нелихім настрої і байдуже приглядався грозі. Інших поиняв жах, бо ніхто більше не був певен свого життя, а пайки день-у-день ставали скупіші. Лідій перестав спати і кожної години дня і ночі держав у руці оголену зброю. Впродовж дня панувала глуха, мертва тиша, — поки він, з дедалі темнішим лицем, не покидав знову, наче хижий звір, своєї оселі і не вбивав донебудь мечем або не скидав з мура самотнього чатового, що його він уважав уже за непотрібного.

Деякі з його людей рішилися знищити його. Проте кожен відступив перед його палаючим поглядом, і всі ці грубі створіння моторошно відчули, що ця опанована демоном людина про-

стувала до того, щоб здійснити жахливе призначення. Гефайстіон і кілька вірних підначальників допомагали Лідієві охороняти склад і безмовно слідували на віддаленні за ним, коли він чинив свої люті обходи, щоби знов заколоти власною рукою одного або двох підлеглих. Вискло повір'я, що він живиться кров'ю цих жертв, п'ючи її ще димучою.

Його смертельне безумство незабаром навіяло йому недовіру також до випробуваних і найнадійніших прибічників. Однієї ночі він, скрадаючись, обійшов домок, де жив Гефайстіон, і підслухав, що той був разом з Фебою.

Наступного дня від покликав грека до себе і мовив:

— Ти сховав у себе якусь дівчину. Приведи її мені сьогодні ввечорі, як тільки смеркне.

Гефайстіон настрашився. Не було йому до мислі віддати свою голубку, до якої він перейнявся ніжною любов'ю, а як не міг одначе зберегти її для себе, то ввечорі він кинджалом проколов дівчині серце, загорнув мертву в килим і такою передав двом розбійникам, щоб ті віднесли її до Лідієвої оселі.

Другого дня Гефайстіон стояв на фортечній стіні біля своєї стрільної машини і спостерігав противника. І тоді підійшов до нього Лідій, посміхнувся і мовив:

— Дякую за вродливу дівчину. А тепер — чи не міг би ти зробити мені ще одну приємність.

Скеруй свою машину на чотового там, на горішній надворітній вежі. Мені цей чатовий більше ні до чого.

Грек, почувавши ще на руках кров своєї дівчини, гостро подивився на Лідія і відмовився.

— Стріляй сам! — сказав він. — Я не маю жодної стріли для моїх товаришів.

Тоді Лідій прикликав трьох людей, відданих йому, наче пси, які завжди були поблизу нього. Вони мусіли схопити Гефайстіона, роздягти його і покарати різками. Потому Лідій відійшов і, здавалося, не завдавав собі більше клопоту щодо Гефайстіона.

Але стрілецький майстер добре знав, що віднині його життя пропаще. І він сховався в цистерні, дочекався ночі, а потім, нап'явши на два луки полотно, з цим приладом кинувся з мура в невідоме. Йому пощастило заціліти; він прийшов до римського табору і сказав повести його до воєначальника, якому він відкрився, просив не карати і за це приобіцяв учинити Лідієві кінець.

Це вдалося Гефайстіонові вже по кількох днях. З допомогою римських будівничих він спорудив машину, що її пострілами можна було досягти височини міських мурів. Він точно знав місце — відтулину в мурі, що за нею мав звичай стояти Лідій і пильнувати ворога, і одного разу, здогадуючися, що Лідій знову коло неї, він пустив туди залізну стрілу.

Тим самим облога Кремни скінчилася. Стріла влучила Лідієві в око і смертельно поранила його. Одначе він, силуючи себе, ще цілий день держався на ногах, убив ще двох із ватаги і, відчувши неспиниме наближення смерти, наказав усім своїм людям скласти страшну присягу, що по його сконі вони не здадуть міста, а будуть боронити його до останньої краплі крові. Але коли він умер і в його темнім обличчі вигас жахаючий погляд, його люди ніби прокинулися по загадкових чарах, плювали на мертвого, кляли, безчестили його і піддались облягаючим на їх ласку чи неласку.

Якоб Вассерман

АМУЛЕТ

Дивно, що життя не вигасає, наче полум'я без палива, якщо воно містить у собі тільки біду та тяготу, не дає ніякої радості, не дозволяє на відпочинок, на красу і майже не будить надії. Людина є терпеливим створінням, здатним страждати, а те, що вона несе, часто перевищує ті сили, які дала їй природа. Багато несе цей тягар і навіть не нарікає; не знають вони про іншу долю чи, може, так сповнені свого призначення, що їх серце лишається далеко від будь-якого бунту, і вони з мовчазною холоднокрівністю коряться темній невмінності? Вони включаються в похід до могили, у смерть, сенсу якої вони не розуміють так само, як лишається для них укритим і сенс їх бідного буття.

Крістіна Шірлінг виросла на брудних вуличках великого міста; батька й матері вона не знала ніколи. Спершу вона була в сирітському домі, потім її взяв до себе опікун, потім опікун помер, потім вона мусіла служити в одного

управителя. Тягати воду, прати білизну, розпалювати вогонь, доглядати дітей, прибирати в кімнатах — така була її робота з раннього ранку до пізньої ночі.

Хто міг би назвати всі доми, де вона працювала, всі родини, що їхній хліб вона їла, порухувати всі сходи, по яких вона бігала то вгору, то вниз, всі лайливі проповіді, якими її наділяли її господині. Вона змінювала місце роботи часто — не через нужду, її вона ніде не могла позбутись, а тому, що їй час від часу все ж спадало на думку, що вона може покращити своє становище.

Але ця надія показалаь облудною. Городянка великого формату не довіряє служниці, яка була в городянки формату малого, отже їй раз у раз доводилося шукати притулку в людей незначних. Часом це були добрі люди, часом лихі. Часом вони залишалися винними їй зароблені нею гроші, часом вона мусіла голодувати. Там були діти, що мучили її і злобно їй докучали, там піднаймачі, повернувшись ввечорі додому, ставали безсоромними. Там господиня хворіла, а деінде вона була мегерою, якій не можна було догодити; там муж був п'яницею, а деінде він обманював свою половину з іншими жінками, і тому повсякчас були сперечки та сварки.

Їй були відомі всі типи людей і всі типи їхнього спільного життя. Вона знала соромливу бід-

ність, яка була пасивною, і бідність активну, рухливу, яка ставила опір кожному ударові долі. Вона бачила любов під жалюгідними руїнами колишнього щастя, і зненависть, яка отрує кожен подих, зненависть між батьком і сином, між мужем і дружиною, між братом і сестрою. Вона знала мову заздрости, отруту обмови, шаленство розпачу, німоту меланхолії і моторошний холод, що вповиває злочин.

Вона була в кондитора, в шевця, у зводниці, у збанкрутованого фабриканта, в акушерки, у власниці тютюнового кіоска, в шинкаря. Іноді їй з'являлись у сні ті будинки, де вона проживала; але не так, щоби спершу один, а трохи згодом другий, і не один по одному, а всі разом, у кошмарному зчепленні, мов клітини в стільнику. І тоді вона бачила безмежно багато сходів і безмежно багато дверей. Панував запах постелей, жиру і поганої кави. Всюди лунав гомін, завжди лунав гомін. Співання, свистіння, стуки, крики і сміх; квиління немовлят і гавкіт собак, удари молотків і шурхотіння лопат, прокльони і стогін. І все було без сонця і без неба.

Вона рідко коли спала на ліжку, а здебільшого — на солом'яному мішку або на матраці коло плити. Коло ставало темно, по її руках і по обличчю починали повзати всякі паразити. Свою кімнату вона мала тільки у фабриканта; але це була нужденна комірчина на мансарді, де

гуляв вітер, і в холодні ночі серце замерзало їй у грудях.

Від двадцятого і до двадцять першого року свого життя вона служила в одного майора. Всі називали його паном майором, але властиво це був опущений старий чоловік, що заробляв на прожиття як дрібний агент-посередник, а, крім того, одержував сяку-таку пенсію. Поки він був здоровий, вона не чула від нього жодного приязного слова; але, коли він захворів і Крістіна мусіла його доглядати, він притих і, коли вона покинула в нього роботу, він дуже за нею жалував, так що вона повернулась. Крістіна слухала його стогони та скарги і бачила, що довго йому не жити. Коли майор відчув наближення смерти, він покликав дівчину до свого ліжка і сказав їй:

— Хай Бог віддячить тобі за все, що ти для мене зробила! Я цього не можу. Але, щоб ти не пішла від моєї смертної постелі з зовсім порожніми руками, я подарую тобі амулет, що його повісила мені на шию моя покійна мати, коли я йшов на війну проти італійців. Може, він принесе тобі більше щастя, ніж мені.

З цими словами він засунув руку під вовняну сорочку, розняв замочок на сталевім ланцюжку і вийняв монету, що висіла на ланцюжку. Величиною вона була така, як гульден, і мала зеленуватий колір. Крістіна подякувала. Скоро після цього майор зідхнув востаннє і помер.

Відтоді вона носила на грудях цю монету завжди.

Через десять років вона нарешті досягла вищого щабля соціального життя: вона вступила на роботу до одного єврейського подружжя. Муж звався Симон Лявбезедер; спершу він розносив товари по домах, а потім спромігся на крамницю готового одягу зовсім на краю міста, в якій він продавав фабричним робітникам дешеві костюми, і недавно заклав на Манастирській вулиці магазин, що звався торговим домом «Zum Kaiser von Österreich». Подружжя дітей не мало, роботи в них не було аж надто багато, вдача в обох була спокійна, і поводитися вони супроти Крістіни по-людському. А найголовніше було те, що вона дістала власну кімнату.

Вона оздобила голі стіни ілюстраціями з журналів; там висів кронпринц Рудольф, князь Бісмарк з «імперським собакою» Тірасом і картинка, що зображувала морську битву коло Трафальгару; образки були прибиті цвяшками, а між ними і стіною вона позастромлювала дрібне ялинове гілля і пожовклі квіти. Над ліжком було повішене фото майора; воно показувало його як молодого лейтенанта і було також оповите листям. Високоногий столик був покритий полотняним обрусом, а на ньому лежали, лю-

бовно упорядковані, всякі сувеніри та подарунки з колишніх часів: восковий персик, наперсток у коробочці, викладеній червоним шовком, порцеляновий карлик, що скулився під грибом, молитовник з золотим хрестом і разок жовтого намиста.

Коли Крістіна виходила з дому на закупи, вона іноді зустрічала у вестибюлі або на сходах воєнка, капрала з полку «Дойчмайстер». Він мав чорні підкручені вуса, товсті губи, добре виголене кругле підборіддя і бадьоро поблискуючі очі. Побачивши її вдруге, він відсалютував їй, за третім разом усміхнувся до неї, а за четвертим почав розмову, і вона дізналася, що він відвідує свою сестру, яка жила в цьому домі і була одружена з Грісгакером, що займався перевозом вантажів. Солдат звався Калікст Цофф; відбувши обов'язкову службу, він залишився при війську і сподівався, що скоро стане фельдфебелем.

Помалу-малу Крістіна дістала довір'я, і вони домовилися зробити наступної неділі прогулянку. Вони поїхали на Зіверінг, пройшлися весняним лісом до Вайдлінгу і, коли почало смеркати, повернулися пішки до міста. Капрал загодя домовився з своєю сестрою та її чоловіком про зустріч, і вони вдвох зайшли в малий трактир і сіли при столі, коло якого вже розташувалося вісім-десять осіб. Крістіна знала Грісгакерову жінку з вигляду; вона сіла поруч неї і

несміливо привіталася. Незабаром капрал широко розговорився і вступив у гарячий спір з Грісгакером на тему, чи спиняється зальцбургський скорий поїзд на станції Нойленгбах, чи ні.

Коли вони вчотирьох поверталися додому, Калікст Цофф взяв Крістину попід руку і під покровом темряви дозволив собі деякі незграбні ніжності. Але Крістіна була стомлена, бо це була її перша кількагодинна мандрівка за багато років. Коло воріт її очі вже закривались, і коли капрал зажадав на прощання поцілунку, вона послухалася, нічого про це не думаючи, і поцілувала його в товсті губи, так що його вуса полоскотали її під носом. Дружина Грісгакера засміялась, а він сам багатозначно свиснув.

Крістіна довший час ходила з капралом, не ставши його коханкою. Він, звичайно, стернував у цім напрямі; але вона противилась — не тому, що вона боялася або хотіла б якоїнебудь нагороди, а тому, що вона дуже мало поривалася до того, що видавалося йому таким жаданим.

Калікст Цофф злостився; він говорив, що вона має його за дурника, і загрожував, що урве приятельство. А проте приходив далі, кожного разу з новою зброею для атаки. Він хвалився своїми якостями мужчини, натякав на якісь таємні переваги, що їх він посідає, і з презирством говорив про інших, які, мовляв, мають тільки вигляд справжніх молодців. Але, коли Крістіна

запевнила його, що вона вірить йому, а проте лишилася незворушною, він розлютився, поклав праву руку собі на груди, а ліву на держак багнета і поклявся, що вона має належати йому, а якщо ні, то він застрелить і її, і себе.

Коли він бушував, вона виявляла багато спокою, і це йому імпонувало. У нього склалася думка, що її упертість треба пояснити колишніми її переживаннями у знайомствах з мужчинами, і він робив усе можливе, щоб переконати її, що його особа є вийнятком з правила. І тому великим було його здивування, коли він побачив, що помилився, і дізнався, що справа з її минулим виглядає цілком інакше.

Одного літнього вечора вони йшли горбастою місцевістю, від Каленбергу в напрямі до Нусдорфу. Перед ними і позад них йшли парочки; одні з них співали, другі шептались, а часом та чи інша сходила з дороги і зникала. З лісу, коло виноградників і з численних трактирів лунали голоси по-недільному безтурботного люду. Над містом піднявся місяць, повітря було душне. Крістіна поволі розговорила, її язик розв'язався, її глухі почуття позбулися пут, що лежали на них від дитинства — і вона оповідала про своє життя, де вона працювала і як тяжко їй було. Калікст Цофф спершу слухав з добродушною поблажливістю; коли ж те, на що він чекав, все ще не хотіло ставатися, він вирішив допомогти своїй нетерпеливості і її забутливо-

сті грубуватим питанням. Вона, похитуючи головою, відповіла, що в таке вона не вдавалася ніколи. Він сторопів, зупинився і дивився на неї, розкривши рот, бо думка про таку можливість була для нього не тільки нова, але в першу хвилину і незрозуміла; до того незрозуміла, що він спротивився їй зневажливим жестом, і тільки темна сумність усього її ества і її голосу перешкодила йому дати своєму сумніву енергійніший вираз.

А вона не розуміла його заскочення, бо була свідомо своєї правдомовности і щирости.

— Ах, людині доводиться дещо бачити, більше, ніж їй мило, — продовжувала вона, — і людина знеохочується.

Отже причина була в тому, що вона бачила занадто багато, і її «ах» було достатньо вимовним. Там, де вона жила, стіни були тонкі, засуви ржаві, і люди між собою не соромилися; святе ставало грубою конечністю, ніжність — жорстоким примусом. Коли вони держали себе в обіймах, якими жалюгідними були вони навіть першої ночі, яка підіймала їх понад буденним, і якими безрадісними були вони вже наступної ночі. Весілля виглядало як похорон; запони спадали; народження дитини було страхом. За гроші сварилися, до грошей приростали, все губили гроші, а без грошей був голод і жах, були розпач і вбивства. Одного разу коло кухні, де вона спала, убили ножем повію, яка зіб-

рала сотню крон. Крістіна бачила обличчя вбитої; в жодній людині не могло бути так багато запасу любови, щоби після цього видовища встояли в душі надія, невинне дождання, інтимна віра. Це була розчахнена чорнота підсвітнього, сам невідхильний фатум.

Простими словами і виразами розповіла Крістіна і про те, що вона згодом мусіла складати зізнання перед судом і що свідчення зводниці, її господині, не вийшли їй на добре. Одного вечора два сутенери заманили її в незакінчену нову будову і так її побили, що вона до півночі лежала в крові.

Калікст Цофф поволі притих. Він відчував правду; навіть більше, він відчував, що ця дівчина просто не може говорити неправду. Він прознавав, що вона настільки перевищує його, наскільки він у своїй уяві ставив досі її нижче від себе, і йому з вояцькою його силою і величчю стало трохи боязко.

Його мовчання зворушило Крістіну, бо вона розгадала його причину.

— Мені ще не хочеться йти додому, — раптом сказала вона і розглянулася навколо. Віддавшись розповіданню, вона зійшла з головної дороги, він, слухаючи, не звернув на це уваги, і тепер вони були в зовсім відлюдному місці. Місяць пірнув у хмари; в глибині, в долині Дунаю блищали в німбах світлих випарів міські вогні. Крістіна сіла на траву, Калікст розта-

шувався коло неї і почав свистати, тихо і мелодійно.

— Добре виходить у тебе, — сказала Крістіна.

— Так, я цього навчився непогано, — відповів він і прихилив голову до її грудей.

Приблизно до Різдва Крістіні вдалося приховати свою вагітність. Коли фрау Лявбезедер помітила, що з нею, вона взяла її на сповідь, але Крістіна виявила своєрідну впертість. Вона призналася в тому, чого не можна було заперечити, а поза тим господиня добилася від неї мало чого. Куди вона має йти, коли проб'є їй година, вона не знала, а доброзичливі поради вона відхиляла.

Люди в домі і на вулиці поглядали на неї з цікавістю; в одних поглядах вона читала співчуття, в других — глузування. Калікет Цофф був спочатку досить приголомшеним; але що Крістіна не дорікала йому, не робила міни, що вона нещасна, і не жадала від нього грошей, його затурбованість зникла, і він був щиро вдячний Крістіні за її поведінку, яка звільнила його навіть від konieczности демонструвати на обличчі докори сумління.

Однієї березневої ночі Крістіна народила дитину, хлопчика. Ввечорі, відчувши перші болі, вона пішла до акушерки, що жила в сусідстві і

з якою вона вже домовилася за кілька днів перед тим. Відразу по приході вона мусіла заплатити п'ятдесят крон. Щойно після цього могла вона залишитися в акушерки, і та приготувала їй постіль.

Чотири дні вона лежала в ліжку, а потім акушерка сказала, що вона вже здорова і може встати. Вона встала, але почувала себе ще досить слабою. Немовля мусіла вона залишити покищо в акушерки і сказала, що зайде до неї в неділю; тоді мала відбутися нарада, що робити з дитиною.

— Яке буде йому ім'я? — спитала акушерка.

Крістіна відповіла, що хлопчик буде зватися Йозеф.

При посередництві акушерки була знайдена в Ердберзі жінка, яка виявила готовість за невеликі гроші взяти дитину під свою опіку. Акушерка сама занесла їй немовля, і наступної неділі Крістіна і капрал пішли в Ердберг, щоб побачити, чи дитина в добрих руках. Жінка, що її взяла, була прачкою, і вона аж ніяк не сподобалася Крістіні. Вона сама мала чотирьох малих дітей, а її помешкання було брудне і похмуре.

Через два дні Крістіна знову пішла в Ердберг. Не довго говоривши, вона забрала дитину і принесла її з собою до Лявбезедерів. Але немовля сильно кричало всю ніч, не дало спати Симонові Лявбезедерові, і він заборонив Крі-

стіні держати його вдома; отже вона мусіла шукати для дитини іншого притулку. Їй спала на думку вдова садівника, в якій вона колись служила і яка зробила їй кілька дружніх послуг. Крістіна пішла до неї, і та теж погодилася за помірну платню заступити дитині матір. Хлопчика схристили, суд дав йому опікуна, Калікст Цофф мав платити аліменти; але грошей у нього не було, отже Крістіна мусіла взяти все на себе.

Вдова садівника жила недалеко, і Крістіна часто забігала до неї ввечорі, щоб побачити свого Йозефа і спитати про нього. Вдова говорила, що він не має на що нарікати; але кожного разу, коли Крістіна бачила дитя, серце в неї стискалося, бо воно виглядало недобре, мало жовту шкіру і мутні очі. Минув рік, дитина почала прихворювати, і вона віддала її до Нетцендорфу, до однієї жінки, що торгувала маслом і звалася фрау Томасек. В неї хлопчик і залишився, бо вона була краща за своїх попередниць і відчувала до бездомного створіння трохи любови.

Як і давніше, капрал що другої неділі забирав Крістіну з собою; але тепер вони йшли за місто лише зрідка, хоча для Крістіни це було бажаним найбільше, а складали спершу візиту

Йозефові, а потім капрал поривався швидше йти до трактиру в поясі новобудов, де він звичайно зустрічав свого друга, голяра Полівку.

Полівка і Цофф познайомилися на Пратері, в танцювальній буді; це сталося не так давно. Вони почали сперечатися за дівчину; про це Калікст розповів Крістіні цілком одверто. А потім вони побачили, що дівчина не являє собою нічого особливого, помирились, вийшли разом і, вештаючися вночі, розкрили один перед одним серце.

Голяр Полівка завжди атакував уші капрала, що той повинен покинути солдатське життя, і це було причиною, чому Крістіна, яка спершу не могла зносити цього чоловіка, з часом почала поглядати на нього прихильнішим оком. На цю тему говорилося багато, але голос розсудливості до Калікста Цоффа не доходив.

Він говорив, що народився бути вояком, що він є ним і тілом, і душею. Полівка, що мав серед своїх знайомих репутацію начитаної і освіченої голови і вмів висловлюватися відповідно до цього, перечив Цоффові тим, що за теперішніх часів вояцька служба розглядається як заняття порожнє і неповажне і що мужчина, обдарований фізично і духово так, як Калікст Цофф — тут Полівка хитро підморгував уважно слухаючій Крістіні — може з кожною іншою професією доробитися до чогось поряднішого і навіть досягти заможности.

— Нічого це вам не допоможе, — відповідав Калікст Цофф, — я ношу мундир цісаря і в ньому залишуся. А якби цісар не потребував солдатів, то він сам уже подякував би нам за службу і розпустив нас. Чому я мушу цілий тиждень надсаджуватися за пару дрантивих крон? Ліжко та умундирування я маю, їсти і пити маю, а, крім того, я щось значу. Ніхто, ніхто не виглядає так чепурно, як наш брат, коли він у неділю виходить з казарні відвідати свою любочку.

Він енергійно обняв Крістіну і вщипнув її так, що вона скрикнула.

— Ну, а ти, Полівко, — звернувся він до голяра, — чи ж ідеться тобі так уже розкішно, хоч ти і ковтав мудрість ложками?

— Воно то так, — згодився трохи збентежений Полівка і прибрав з лоба артистично ондульований кучер, — але тут, так би мовити, моя власна, персональна причина. Якби я був тільки перукарем, то я вже давно мав би заклад на Рінгштрассе, з десятків помічників і пані дружину. Але я народився для дечого вищого, я маю свої амбіції, фортуна не поклала в мою колиску бритву та мильницю.

Він спер голову на руку і меланхолійно дивився в порожнечу своїми малими, як гудзики, побляклими очима.

Крістіна не розуміла його мови. Але їй було призначено пізнати його краще. Наступного

тижня вона одержала малий рожевий лист з його підписом; він запрошував її і друга Калікста на виставу аматорського товариства «Чорні дрозди», яка мала відбутися в неділю. П'есою були «Розбійники», а Полівка мав грати ролю Карла.

Крістіна і Калікст прийшли на призначену годину до «Золотої груші». Вона ще ні разу не була в театрі, і тому вже заля, багато світла, добре одягнені люди і барвіста загона справили на неї сильне враження. А коли загона піднялась і почалася п'еса, коли розкрився приховуваний дотепер простір сцени і на ній почалися рухатися люди чужого вигляду і дивної мови, то вона мимохіть ухопилася за Калікстову руку і зідхнула — зачудовано і перелякано.

Тривало досить довго, поки п'еса дійшла до її розуму та уяви. Поволі вона зрозуміла, що діялося на сцені, і все її задихане співчуття скерувалося до нещасливого і велично прекрасного Карла Мора. І коли він динамічно вийшов на кін, у капелюсі з киваючим пером, з очима, що метали блискавки, і почав розкидати руками, як вітряк крилами, і бушувати проти людства, Калікст штовхнув Крістіну і шепнув до неї:

— Це він. Це Полівка.

Крістіна майже не повірила. Але сумнів і

здивування розпливлись у потрясенні її душі, і під кінець вистави вона вже не могла стримати сльози і плакала так, що люди обертали до неї голови, а капрал дістав конфуз. Але від цього вибуху болю їй стало чудодійно добре; вона глухо усвідомила, як рідко вона плакала, так, вона просто не могла пригадати такого випадку — і відчула при цьому щось від насолоди і радості.

— А тепер ми приведемо Полівку сюди, — голосно сказав після п'ятої дії Калікст Цофф, підіймаючися з місця і гордо поглядаючи навколо; він хотів показати всій публіці, що артист, який викликав такий великий подив, є його другом. — Він зробив своє діло першорядно. А легені в чоловіка! Йому позаздрив би кожен генерал.

Крістіна схотіла йти додому, мовляв, їй не добре. А коли Калікст Цофф розсердився, вона почала наполегливо його просити і дивилася на нього благально. Капрал знизав плечима і дав їй спокій. Він з шумливою веселістю звернувся до групи знайомих Полівки, а незабаром з'явився і він сам, уже в своєму звичайному убранні, без гриму і трохи блідий на обличчі. Він потискав усім руки і пустославно посміхався.

Крістіна, рада з того, що ще раз його побачила, поспішила вийти. На вулиці віяв холод-

ний вітер. Вона його не відчувала. В її душі було тепло від адорації, від нової сили, нового пристрасного пориву.

Полівка помітив зміну в поведінці Крістіни, але спершу пояснював її неналежно.

— Що таке з твоєю Крістіною, чому вона така зла на мене? — спитав він одного дня Калікста Цоффа.

— Крістіна? Своєю комедією ти дав їй багато приємного, — відповів капрал, — відтоді вона зовсім не при собі, якщо хочеш знати.

І для голяра вступило в п'ятьм світло.

Він приглянувся до Крістіни уважніше. Вона була непогана, дарма що мала тридцять три роки. Її убори і манери були, звичайно, непоказними, занадто скромними; але її лице з м'якими губами і сумним поглядом очей було принагідніше, ніж звичайно в жінок її верстви.

Полівка відчув охоту здійснити сподівання, предметом яких була його, також ним самим обожнювана персона. З присмним здриганням серця він уявляв собі, що гратиме в бутті бідної служниці ролю владаря, і, коли він намілював стерню на щоках своїх клієнтів, очі його заплющувалися в поетичному замріянні. Те, що він, щоби здобути Крістіну, мав обманити друга, не викликало в його душі жодного збентеження.

І тому якою ж великою була його досада, коли при першій його спробі відповідного роду Крістіна поставила його на своє місце. Вона здивовано поглянула на нього і цим відстрашила його. А наступної неділі Калікст Цофф привітав його дружнім штовханом під бік і, сміючися, вигукнув:

— Полівко, ти фальшивий пес!

З замішання і злоти голяр став і зеленим, і жовтим. Він почав сушити собі голову над тим, що йому тепер підприємяти. Капрал був збіса певний дівчини. А, з другого боку, Крістіна враз набула в його очах ціни, бо він зовсім не побачив її такою згідливою, як думав. Тому він зайняв пост у засідці і вирішив заходжуватися коло справи обережніше.

Але його терпеливість зазнала тяжкої випробування. Своїм грубим початковим кроком він прикро вразив Крістіну. В її ставленні до Полівки прийшло до роздвоєння: його образ у її душі був для неї чимось священним і дорогим, і, коли вона про нього думала, в її грудях ставало ширше і в серці прокидалося тепло; але його особиста близькість відлякувала і розчаровувала її, і тоді вона шукала іншого Полівки — того, про якого вона мріяла. При всьому цьому їй зовсім не спадало на думку зламати вірність своєму Калікстові. Вона почувала себе зв'язаною з ним — доти, доки він сам не відкинув би її від себе. Вона знала, що Калікст не був стро-

гий щодо вірності, але вона не судила, вона не дозволяла собі бути суддею в цих речах, вона дивилася на себе як на його власність, якою він може розпоряджати відповідно до своїх бажань або навіть примх.

І от прийшов час, коли цісареві, за висловом Калікста Цоффа, стали потрібними його солдати. Убито ерцгерцога-престолонаступника, серби кинули визив австрійській державі, кинули визив усьому світові. Росіяни зробили мобілізацію, загрозливо підвелись англійці, і вся країна, що так довго плекала мир, здригалася в передчутті мільйонових смертей.

Нарешті і Полівка мусів зрозуміти, що таке вояк і до чого він. Бо всі інші зрозуміли це відразу і сположили всю свою довіру на оборонця їхнього блага, який і собі збагнув своє призначення і, за давньою традицією, настроювався розглядати війну як веселу пригоду. Йому і на думку не спадало, що може статися щось дуже грізне, всю поважність справи він ще не сприймав. Найбільше були заненокосні жінки; в їх серцях уже темніли тіні майбутнього. Болоче сторопіння повнило їх душі, і вони неусвідомлено відокремили своє діло від діла мужчин, яке здавалося їм таємничим і злочинним.

Не один із тих, що рахувався з лихим оборотом речей, став героєм, і не одна любов, що її згасила звичка, ожила знову. Протягом однієї ночі, не спавши зовсім, Крістіна полатала бі-

лизну, яку Калікст Цофф брав з собою на війну. Треба було поспішати, бо його полк уже наступного дня мав маршувати на станцію. Вона хотіла б зробити для нього багато більше, і, якби люблячий намір міг додати ниткам ще більшої міцності, сорочки і носові хустки взагалі ніколи не порвалися б. Їй було боязко, і її серце вповивала темнота; але вона з зворушенням думала про мужчину, що тільки з його долею була пов'язана її доля і який тепер вирушав туди, звідки, можливо, вже не буде вороття.

Також і вона, працюючи як служниця, ніколи не думала про небезпеку, не думала ані трохи. Таке легке життя, таке безтурботне — наче прогулянка! А поруч — її життя, тяжке, повне мук, повне скорбот. Вона брала йому за зло, що він посміхається собі серед світу і не хоче ні корчувати, ні сіяти; а тепер його спіткала відплата; кожного дня міг прийти йому кінець, куля, що могла в нього влучити, була вже відлита. А якби вона в нього влучила, то все ж добре, що жодне горе не затьмарювало йому життя.

Десять разів казала вона собі: я лишуся йому вірна. Але нащо? Вона не мала при цьому жодної поганої думки, вона за себе не боялася. Вона давала собі запевнення, а йому — заспокоєння. Її душевний порив був дуже далеким від неї самої; в найдальших мріях її вабив лише Карл Мор. Вона була така суха, така спокійна,

перед страхіттям світового струсу — здуміло-побожна. І все ж, дивна людська натура, чи не обіймасш уже ти, чи не обіймає тебе все те, що броститься в тобі невістражданим?

Рано-вранці Калікс Цофф викраяв пів години часу, щоб відвідати з нею дитину. Уже чотирилітній хлопчик мав побляклий колір обличчя, і, коли батько дав йому принесений шматочок шоколяди, його очі жадібно засвітилися. Фрау Томасек, його опікунка, сказала, що дитину ніколи не можна нагодувати досита. Калікст Цофф засміявся, але Крістіна відчула при цих словах сумнів. Покинута створіння будило в неї біль, слово мама в його устах бриніло так чужо, і вона почала думати над тим, як забрати дитину до себе.

Опівдні вона пішла на станцію. Її супроводив голяр. З боязко наморщеним чолом він студіював на стінах оголошення про призив до армії.

— Тримайся, Цофф! — сказав він на прощання Калікстові.

— Сервус, Полівко, старий збивачу піни! — бадьоро відповів капрал, а потім звернувся до Крістіни і, викотивши очі, сказав строгим тоном:

— Прощай, Тінерль! І будь мені вірна!

— А ти, ти будь здоров, — пролепетала вона, поглянула на нього, поглянула вбік, і її погляд загубився в рухливому стовпиці вояків.

Полівка, як людина, наставлена на профіт, змагав до того, щоб заповнити місце, яке Цофф залишив порожнім, бодай тією мірою, щоб забезпечити собі доплив тих харчів, які капрал споживав у кухні власника торгового дому. Кожного вечора він приходив до воріт, саме в той час, коли Крістіна йшла до крамниці, і, щоб досягти своєї цілі, ступав на хитро поплетені стежки красномовства і жартівливих або елегантних натяків. Його шлунок був сторожем його симпатії і янголом-охоронцем для відсутнього Калікста.

Цього він щодо Крістіни не потребував — ні затаювання, ні хитрощів. Все, що вона давала їсти Калікстові, лишалося від того, що їй належалося; вона ніколи не зловжила б довір'я своїх господарів і не пішла б на крадіжку. Щодо їжі вона була невимоглива — тепер ще більше, ніж давніше. Хто сам варить, наїдається скоро. Але вона не зважилася б запропонувати голяреві те, що так довго їв капрал; він видавався їй щодо цього надто високою, надто гордою особою. Проте, коли він сам сказав перше слово, вона, хоч і була заскочена, виконала його бажання охоче.

Полівка був смакуном. М'ясо не мало бути занадто жирним; але не сміло воно бути і занадто худим. З борошняних виробів він цинив

тільки торти і крижке печиво. Ковбаса і сир були нижчими від його гідности.

Одного дня він попросив Крістіну позичити йому сорок крон. Через війну його перукарня почала занепадати, надходження маліли з кожним тижнем.

Про те, що Крістіна збрала коло п'яти сотень крон, він знав від Калікста Цоффа. Але він знав також і те, що капрал, хоч і був легковажний, поклав собі за строгий принцип не простягати пальців до цих тяжко зароблених грошей. Полівка думав менше шляхетно; чигаючи на кожну нагоду, яка могла б принести йому користь, він став значно жадібнішим і шорсткішим, опинившись в скруті.

Крістіна була занадто добродушна і не довіряла йому занадто мало, щоб дістати якийнебудь сумнів або навіть відхилити його прохання, висловлене з усім кавалерством. Коли вона вручила йому гроші, він скімшив обидві асигнації, засунув їх у кешеньку свого жилета і зробив таку міну, немов би йому оплатили старий рахунок.

Термін, коли він мав віддати гроші, минув, але, замість додержати свого слова, він знову попросив позичити йому двадцять крон. З шістдесяти крон стало сто, з однієї сотні дві, потім три, потім чотири, і кінець-кінцем Крістіна вже не мала чого позичати. П'ятнадцять років збирала вона гроші, а зникли вони протягом лише

чотирьох місяців. Кожного разу Полівка називав іншу причину, яка примушувала його просити в неї допомоги: треба платити податок, господареві вже уривається терпець, кравець загрожує ексекутором. Спочатку він справді вживав гроші на те, щоб вийти з труднощів; але коли він побачив, як легко досягнути до Крістініних заощаджень, він уявив собі, що джерело є невичерпним, і гайнував гроші, які та йому давала, в товаристві веселих компаньйонів.

Він постійно грав у лотерію і оповідав про головний виграш, який незабаром має бути оголошений, з такою певністю, з якою говорять про власне conto в банку. Також розповідав він про свого багатого, але скупого дядька, що жив у великій садибі десь у Богемії і тримав закопаними в льоху кілька мішків з золотом; з його смертю можна було рахуватися кожного дня. Він фантазував про пишне життя, яке він потім збирався вести, і однієї неділі навіть оглянув з Крістіною одну віллу на Гітцінгу. Приклакуючи язиком, він сказав, що вже давно має охоту до цього домочка і, як тільки богемський дядько вибереться на той світ, він купить його негайно.

Крістіна вірила всьому; точніше, вона вірила, як вірять тоді, коли бояться правди. Віддавши Полівці більшу частину своїх грошей, вона приблизно вже знала, як стоять справи з його обіцянками та запевненнями. Вона бачила, що він нічого не робить і котиться вниз. Ночі він проводив у шинках, а вдень лежав, не встаючи, в ліжку. Крістіна почала тішитися з своїх заощаджень щойно тоді, коли стала матір'ю; однією з найлюбіших їй думок була та, що ці гроші колись придадуться Йозефові, полегшать йому перші кроки на твердій життєвій дорозі; що вона мала б сказати синові, коли він схотів би мати одягу, білизну і шкільні книжки, а вона не мала б нічого, була б бідна, як неповнолітнє дівча? Як мусіла б вона тоді повестися, що подумав би хлопець про неї і як йому тоді було б у житті?

Вона не сердилася на Полівку. Він все ще був предметом її глибокого почитання. А лишався він цим предметом через закон її вдачі, в наслідок таємничої стійкості її душі, яка вже не могла розлучитися з єдиним образом вищого людського типу, що його вона сприйняла в годину щастя. Супроти цього втрата грошей, хоч яка вона була болюча, сили не мала. Вона вколувала себе надією, що Калікст, повернувшись, видобуде для неї ці гроші; вона думала,

що в цьому разі Полівці не стане духу відмагатись і він поверне все позичене.

Тим часом її турбувало, що від Калікста ще їй досі нічого не було. Він приобіцяв їй, що писатиме регулярно, а проте вона не дістала ані рядка. Її листи лишалися без відповіді. На вулицях уже можна було бачити багато поранених. Всі вони виглядали такими зосередженими і стомленими. Її часто поривало підійти до котрогось із них, спитати; але їй ставало боязко. Люди пошепки говорили про занепокійливі вістки, а під час вечірніх сходин у крамниці неприховано казалося, що на фронтах погано. Коли Крістіна зверталася до Полівки, він робив таку міну, ніби кожного ранку одержував від генерального штабу дуже важливі денешні, і з чисто австрійською втіхою з власного нещастя говорив, що вся історія скінчиться кепсько.

Її наляканий погляд блукав десь далеко, а вночі вона молилася за життя і здоров'я Калікста. Її серце, коли вона думала про нього, билось слабше, немов би він уже був для неї напівутраченим. А коли кров оживала знову, в її свідомості буйно і гаряче прокидалася думка про її Йозефа, і вона відкладала роботу і бігла до фрау Томасек, щоб подивитися на дитину. І тоді вона бачила не рахітичне хлопча, бліде і боязливе, а істоту, що розцвітає і так багато обіцяє, істоту, що належала їй незапе-

речно і необмежено, до якої вона враз переймалася безберезною любов'ю.

І вона вирішила поговорити з Полівкою про гроші ще один раз. Це було в грудні. Вона пішла до нього в обідню пору. На вулицях висів сірий туман, з якого сіялася мжичка. Полівкова перукарня була зачинена, і вона пішла до воріт сусіднього дому: голяр мешкав там у підвальній кімнаті.

Вона ввійшла. Полівка лежав одягнений на ліжку і курив. Стіни були вкриті фотографіями акторів та акторок. На столі стояли порожні пляшки від пива, посуд до кави, лампа з зламанним абажуром і пара брудних чобіт.

Полівка з цікавістю підняв голову і спитав, що вона хоче. І Крістіна втратила мужність почати задуману розмову.

Він підклав руки під голову і втупив погляд у стелю.

— Калікст загинув, — сказав він зовсім навпростець.

Крістіні немов кинулася з мозку вся кров.

— Я дізнався про це від фрау Грісакер, — продовжував Полівка. — А її повідомив про це один командир чоти, що був у тім самім полку.

Він зідхнув і закрив очі.

Крістіна стояла нерухомо. Потім обернулася і безмовно покинула кімнату. Полівка зіскочив з ліжка, рвонув двері і покликав її.

Вона повернулась і стояла перед ним з обвислими руками.

— Тепер ти моя, — сказав він.

Вона не відповіла і вийшла.

Грісгакери перебралися, тепер вони жили на Майдлінгу. Ввечорі Крістіна поїхала до них. Фрау Грісгакер прийняла її приязно. Її чоловік теж був на фронті, і вона довший час не мала від нього вістки. Щодо Калікста, то вона могла повторити тільки те, що знала від командира чоти. Вона сіла до стола, притисла до обличчя фартух і заплакала.

Потім вона спитала, де дитина і як їй живеться. Крістіна сумно дивилася перед себе, і фрау Грісгакер сказала, що вона може привести хлопчика до неї. Крістіна згодилася.

Калікст Цофф лежав на одному бойовищі у Польщі. Уламок гранати відірвав йому праву руку. Тимчасова персв'язка, яку зробив йому один поранений товариш, не могла спинити кровотечі. Мучений пекучими болями, він лежав у вогкій заглибині і чекав, коли його знайдуть і заберуть до польового шпиталю.

Гармати замовкли. Звідусюди, зблизька і здалека, доносилися до його ушей стогони і зойки.

Він думав про Відень, де він провадив таке веселе і безтурботне життя, про Крістіну та

прогулянки з нею і про свого малого сина з великою головою і боязкими очима. Але думка про Крістіну відтискала всі інші уявлення. Він бачив її так ясно, так чітко, ніби розмовляв з нею лише годину тому. За шість місяців, які минули від їх прощання, вона ні разу не з'явилася йому так живо, як саме тепер, коли він лежав на цій болотяній землі і не міг рухатися.

Вона дивилася на нього з таким глибоким докором, що йому стало боязко. Йому здавалося, що він повівся з нею погано; але в чому полягало те погане, він збагнути не міг.

Коли настала ніч, він підвів голову і помітив темні постаті, які рухалися на тлі вкритого хмарами неба. Це були санітари. Він хотів гукнути — і не міг. Вони пройшли мимо. Його лоб укрит холодний піт.

Рана почала пекти дедалі сильніше. Лівою рукою він помацав коло неї і відчув, що його пальці мокрі від крові. Що буде зо мною? — подумав він. — А що буде з нею? І його серце раптом виповнилося досі невідомою ніжністю до Крістіни.

Напружившись, він знову підвів голову. Поле було пустинне. Над річкою, межі тяжкими хмарами пробивалося поблякле місячне світло. А до нього підповзав якийсь безформний окоренок. Цей окоренок важко дихав, голосно нюшив, хрипко і жадібно рохкав.

Це була чорна свиня, велика, як ведмідь, з обвислим черевом, з обліпленою болотом щетиною і дико поблискуючими очима. Вона, мабуть, довго голодувала у хліву і тепер вирвалася, щоб пошукати собі їжі на бойовищі.

Окоренок, крехчучи, підсунувся зовсім близько. Калікст Цофф відчував на обличчі його гаряче дихання. Рожкання почало звучати вдоволено і нетерпляче: тварину сп'яняв запах свіжої крові. Спаралізований жахом, Калікст думав про те, як він має боронитися при нападі. Жоден з боїв, де він брав участь, не збудив у ньому такого моторошного страху.

Що станеться? — пронизала думка його мозок. — Чому, властиво, я мушу тут лежати і здихати, як худоба? Чому відірвана моя рука? Я каліка, назавжди каліка. Чому має це бути, все це страшне нещастя, яке нараз запанувало у світі?

Він поворохнув плечем; свиня сторопіла. По тому вона наблизилась, але ще сміливіше. Він повторив рух, вона сердито зарохкала і тикнула рилом його обличчя. Відтак вона почала, огидно хрокаючи, лизати кров; ще хвилина — і вона вже рилася б іклами у м'ясі. Відразу і розпач збудили в Калікста останню силу. Він провів лівою рукою вздовж тіла, схопив багнет, вийняв його з піхов і глибоко загнав зброю в черво свині.

Тварина видала роздираючий мозок крик.

Цей крик виповнив німотну ніч, все піднебесся і лунав як несамовитий рев демона, що держить людство у своїх кігтях. Калікст утратив при- томність. Але крик свині притягнув увагу ліка- рів і їх помічників по той бік річки. Вони прий- шли дуже скоро, побачили тварину, що звива- лася в передсмертних корчах, і знайшли неру- хоме тіло пораненого вояка.

Крістіна додержала слова і привела Йозефа до фрау Грісгакер, в якої він і залишився. Фрау Томасек дуже розсердилася за це і раптом за- жадала відшкодування за всякого роду витрати, які вона ніби зробила. Крістіна мусіла довго сперечатися, перше, ніж та нарешті задоволь- нилася частиною необґрунтовано вимаганої су- ми, і, як їй здавалося, що фрау Томасек має справжню прив'язаність до підопічної дитини, вона попросила фрау Грісгакер, щоб та дозво- лила відставленій опікунці відвідувати дитину щонеділі.

Фрау Грісгакер взяла хлопчика охоче; вона говорила, що він схожий на Калікста. У неї жила сестра, фрау Вандль, худа і мовчазна осо- ба, яка присвячувала хлопчикові багато уваги, але робила при тому вигляд, ніби не може його зносити.

Коли всі чотири жінки сиділи разом і розмов-

ляли, вони часом поглядали на Йозефа, що грався коло їхніх ніг, і кожна мала при цьому інше почуття. Іноді приходив і Полівка; але це вже не був колишній цікавий жартівник: він понуро роздумував або брав у руки Грісгакерову гармоніку і давав своєму лихому настроєві і песимізмові музичний вираз. Потім він наполягав, щоб Крістіна ішла з ним до трактиру, і, діставши відмову, мандрував туди, сердитий, сам.

Одного разу вона пішла з ним і умовляла його не ходити по трактирах.

— А що я матиму від життя без шинка, — відповів він глузливо. — А якщо я повинен заради тебе від чогось відмовитися, то і ти повинна щось зробити задля мене.

— Не починай знову про те саме, — сказала Крістіна, і їй стало сумно на серці. — Ти повинен подумати про бідного Калікса.

— А, що там! — озвався Полівка, — мертвий є мертвим, а кого земля проковтнула, того вона вже не віддасть. А якщо ти і далі будеш упертою, то саме тому я і мусітиму пити.

Крістіну стомило все це говорення, а в душі вона спитала себе: чому, властиво, вона збиває так багато значного навколо незначної речі, хто за це подякує? Чи повинна вона робити з себе безцінну істоту і маніжитися, коли зневірена людина саме в цьому покладає своє бажання?

Нюшачи зміну її настрою, Полівка взяв її за руку, його голос став улесливим. Але в його словах звучала цинічна байдужість пропашчої людини, що вже не має ні мети, ні віри і якій загальні страждання та горе лише дають привід пірнути в низькі насолоди.

Крістіна пішла з ним у його неприбрану кімнату, і вони лягли на його брудне ліжко. Вона віддалася йому так, як приносять жертву, і великим був її смуток, бо в ту годину омріяний образ, що його він колись викликав у її душі, поблід і пропав.

Коли вона пішла від нього, її охопив на думку про Йозефа гризький неспокій. Вона почувала, ніби завдала душі дитини невігойної шкоди. Її мислі прийшли в замішання, вона не могла спати, не знала спокою. В ній прокинулося недовір'я до обох жінок, що опікувалися хлопчиком: кожного дня вона бігла туди, але, опинившись поблизу дому, поверталася назад. Вона боялася подивитись на дитину — вона боялася прочитати на її обличчі всі ті страждання, які вона собі уроїла. Вона втратила охоту до праці, і справа зайшла так далеко, що терпелива фрау Лявбезедер вивіла їй. І тоді ж вона з жахом помітила, що стала вагітною.

За день перед тим, як скінчився термін її роботи, фрау Лявбезедер, яка спочувала їй, сказала, що вона може спокійно лишатися в неї доти, доки не знайде нового місця. Але Крістіна

відповіла, що вона взагалі вже не піде служити, а забере свого Йозефа до себе і буде жити разом з ним. Як вона мала це здійснити, не служивши, про це вона не сказала. Можливо, що вона сама цього не знала.

Другого ранку вона запакувала в дерев'яну валізу все своє майно: сукні, фартухи, сорочки і панчохи; картинки, що висіли на стіні, восковий персик, коробочку з наперстком, порцелянового карлика, молитовник і разок намиста. Потім попросила, щоб їй сплатили зароблені гроші, попрощалася з господарями, що були до неї такі добрі, і покликала сина двірнички, щоб він поміг їй нести валізу. Той спитав, куди треба йти, і вона відповіла:

— До голяра Полівки.

Полівка прийняв її зовсім не похмуро, бо вона принесла гроші, а також деякі цінніші речі, які можна було заставити.

Він дуже пильнував її мови, бо вирішив гостро реагувати і на її умовляння, і на докори.

Коли вона заходилася прибирати кімнату, щоб хоча трохи усунути дикий розгардіяш, він поглядав на неї несхвально.

Ввечорі Крістіна заявила, що вона забере свого Йозефа від фрау Грісакер. Він спалахнув і сказав, що байстрюк у його хату не прийде. Крістіна зблідла і спокійно відповіла, що тоді вона піде з Йозефом куди інде. Тоді Полівка замовк і щойно по деякому часі спитав,

скільки вона ще має грошей. Тридцять п'ять крон і кілька гелерів, відповіла Крістіна. Він був приголомшений і спитав ще раз, чи це все. Вона кивнула головою.

— Ну, то ти все ж можеш іще раз позичити мені, що заплатити чинш, — сказав він.

Крістіна згодилася.

— Прокляття, як нам далі жити! — бурмотав голяр.

О, ця ніч, тіло при тілі, біда при біді! Ця холодна, вогка, глуха, безконечна ніч!

— Прокляття, прокляття! — знову бурмотав Полівка перше, ніж заснути, і скріб свою кучеряву голову. А Крістіна поглядала на свої червоні руки і думала про силу роботи, яку вони вже подолали і ще могли подолати. І тоді їй уже не було так боязко.

Вона підвелась о шостій годині, зовсім тихо, але Полівка все ж почув, грубо схопив її за руку і сказав, згадавши чорта, щоб вона лишила байстрюка там, де він є. Крістіна оглянулася і з пристрасною поважністю відказала, що для неї краще вмерти, ніж лишити власну дитину серед чужих людей хоч би ще на один день.

Вона вмилась, одяглась і, коли вже була готова, сказала, що все своє життя вона надсаджувалася для чужих людей, а тепер хоче нарешті відчути, як воно буває тоді, коли працюють для власної плоті і крові. І в її обличчі з'явився вираз палкої ніжності.

Але Полівка вже спав.

Була восьма година, коли вона ввійшла в мешкання фрау Грісгакер. Дуже збуджена, та зустріла її словами: Калікст повернувся! І, як тоді, коли вона мусіла потвердити фальшиву вістку про смерть, вона присіла коло стола і, закривши лице фартухом, почала плакати.

Ці сльози текли не з наддостатку радості. Вираз її обличчя виявляв і втіху, що брат повернувся додому, і щось інше.

Заспокоївшись, вона оповіла, що вчора ввечері, о сьомій годині хтось подзвонив. Вона відчинила, на порозі стояв брат. Він відразу спитав, що з Крістіною, бо його товариш, якого він послав до Лявбезедерів, сказав йому, що вона там уже не служить.

— Він сказав, що піде туди сам і що, може, двірник знає, де ти.

Крістіна, що досі стояла, наче стовп, почала тремтіти і прихилилася до стіни.

П'ять місяців пролежав Калікст у шпиталі десь коло кордону, говорила далі фрау Грісгакер. Він не хотів просити інших, щоб написали додому, а сам написати не міг. Вона зідхнула. Це було зідхання якогось недоброго типу.

Раптом Крістіна крикнула: «Йозеф!» І знову: «Йозеф!»

У дверях з'явився хлопчик з ненормально великою головою. Погляд, яким він дивився на матір, був тупим.

Крістіна впала перед ним на коліна, обняла його. Потому взяла його на руки, дико поглянула навколо і перше, ніж фрау Грісгакер могла її спитати або заступити їй дорогу, вона вибігла з хлопцем з кімнати і з дому.

Геть з цього життя, кипіла думка в її мозку, геть з цього світу!

Коли вона повернулася до Полівки, у нього перед тим був управитель будинку. Він заплатив йому чинш — гроші дала йому Крістіна ще ввечері. Він сидів коло стола у білизні, держав перед собою газету і не знати вкотре перечитував найновіше військове оголошення, з якого виходило, що його забирають на муштру.

Уже кілька тижнів боявся він цього. Тепер це сталося, і він думав про нудне й тяжке життя в казарні, про страшну долю, якій він не спроможен був спротивитися: бути відвезеним на поле бою і дістати смертельну кулю.

Він вийняв із шухляди старий, заржавілий револьвер і поклав його поруч газети.

Понуро поглянув він на Крістіну, що квапливим кроком увійшла до кімнати з хлопчиком на руках. Він хотів був лаятися, що вона пішла, не подумавши про сніданок для нього, але вона хрипким голосом кинула слова, від яких він сполотнів і зацікавився. Якийсь час він нерухомо дивився перед себе, а потому почав говорити, що все це вигадка, що він має про смерть Калікста цілком певні відомості. Крістіна вчепилася

вільною рукою в його плече і, швидко дишучи, сказала все, що вона почула від фрау Грісгакер. Її збудження, її пригніченість і страждання подіяли на нього сильніше, ніж слова. Треба було боятися Калікстової помсти. Дуже боятися, бо цей чоловік, побачивши навколо себе стільки крові, не спинився б перед тим, щоби взяти на своє сумління ще один смертельний удар.

— Візьми себе в руки, нам треба йти геть, — сказала Крістіна. Очі її палали. Вона додала, що Калікст може з'явитися коло дверей кожної хвилини, бо ж двірник Лявбезедерів знає, до кого вона пішла.

Коли Полівка збирався, Крістіна схопила револьвер і сховала його в кишеню свого пальта.

Незабаром вони були вже на вулиці. Крістіна все ще несла хлопчика, хоч її рука вже затерпла. Полівка купив в одній крамниці хліба й сала і з'їв усе це на ходу.

На краю міста Крістіні вже не стало сили нести свій тягар; тепер Йозеф ішов поруч неї, вона вела його за руку. Полівка похмуро спитав, чому вона так поспішає; вона не відповіла.

Вони поблукали по Шмельцу, потім зійшли в Лібгартську долину і піднялися на Галіцінберг. Полівка спитав, куди властиво вона хоче;

Крістіна мовчала. Він ішов з нею, бо не знав, що він робив би без неї, бо її сильніша воля поривала за собою його боягузливість і безпорадність. Він ненавидів її, але противитися їй не зважувався. Він сказав, що вона зіпсувала йому життя і зажене його в могилу; але, коли вона пішла ще швидше, він також прискорив ходу.

На луці, близько якоїсь господи Крістіна, виснажена, сіла на траву. Повечоріло, з сірого березневого неба накрапав дощ. Йозеф якийсь час плакав, потім заснув. Полівка ліг поблизу, під стосом дров.

Розпач у душі Крістіни був мов буря і пожежа. Вона дивилася в обличчя хлопчика, і їй було страшно того життя, яке світилося в ньому. Все колишне ще раз встало перед нею, і її вжахнула чорна безнадійність, якою повіяло від нього. Їй привиділося, що над головою хлопчика розкривається якась ненаситна паща, і це уявлення було таке виразне, що вона голосно скрикнула. Вона вийняла з кишені револьвер, почала обертати його в руках і відвела курок. Раптом розітнувся постріл.

Вона поранила себе: з лівого вуха капала кров. Полівка зірвався на ноги. Охоплена божевільним страхом, що вона, можливо, помре, не вчинивши своїй дитині останньої любовної послуги, вона повторила рух, що раз уже удався їй. Перше, ніж Полівка встиг підійти, вона

скерувала дуло на скроню хлопчика, і пролунав другий постріл.

Полівка вирвав у неї револьвер. Вона, розкривши руки, впала на тіло дитини і знепритомніла. Дивно, але і в зомлінні вона відчувала, що Йозеф уже не живе. Коли вона розкрила очі, вона і в темряві бачила коло себе біле лице хлопчика. Полівка стояв над нею і плакав. Вона сказала:

— Нам треба поховати дитину.

Полівка злякано поглянув на неї і відказав, що він зовсім не хоче мати діло з усім цим, а піде в місто і заявить у поліцію.

Але виявилось, що він і далі, немов чарами, був прикутий до неї. Він говорив, що не винен і що вона має це посвідчити присягою. А вона куском дерева конала у вогкому лісовому ґрунті яму. Поклала в неї хлопчика і засипала його землею і листям. Після цього, впавши навколішки і склавши руки, вона помолилась, а, вставши, здивувалася, що вона ще живе.

Вони покинули ліс і прийшли до якогось колодязя. Крістіна обмила водою закривавлену щоку. Думка про вбивство погнала їх назад до людей. На світанку вони дійшли до середмістя, зайшли в невелику каварню і покріпилися. Потім залишили її і безцільно бродили по лугах Пратеру. Вони не знали, що їм робити, жодним словом вони не обмінялися.

Вони купили хліба й сиру; Крістіна їсти не

схотіла. Ніч вони провели за містом, а вранці знову почали моторошне блукання. Воно тривало п'ять днів і п'ять ночей. П'ятої ночі вони втекли від дощу в якусь повітку, загавкав собака, їх знайшов селянин, хотів покликати жандарма, і вони щосили побігли геть.

Крістіна впала. Відразу ж вона відчула, що ушкодила плід у своєму тілі, і тепер вона знала, що саме ще тримало її при житті після смерти Йозефа. Вона не могла підвестися, Полівка дивився на неї і не рухався.

— Що ти за людина! — простогнала вона.

І тоді вибухнула в ньому безтямна лють на Крістіну, і він почав бити її кулаками. Вона кричала і кричала. Нарешті він перестав і поміг їй стати на ноги. Коли вони прийшли в місто, він підвів Крістіну до сходів якоїсь крамниці і наказав їй сісти і чекати на нього. Сам він пішов геть і вже не повернувся.

Крістіна відчувала великі болі. Якийсь старий робітник спинився і спитав, що з нею. Вона попросила його, щоб він підвів її до трамвая. Він поміг їй іти і розповів, що два його сини загинули на фронті.

З невимовним напруженням дісталася вона до квартири Грісгакерів. Там її покинули останні сили.

В гарячці вона питала про свою дитину; в гарячці вона сказала, що сталося з дитиною.

Фрау Грісгакер повідомила поліцію.

Чому не покласти тут край? Чи ще підноситься з такої згубної темряви арка в надію? Коло цієї доли не було жодних геніїв, світила пропливали над нею холодні і чужі. І все ж її ісход осяяв блиск, що мав мало від земних речей і перед яким привиди і демони тікають, немов би відслонене лице справедливости метало на них полум'я.

Коли Крістіна лежала в лікарні для підслідуваних і після кількох днів смертоподібної непритомності розкрила очі, вона побачила, що на краю її ліжка сидить мужчина в уніформі, з однією рукою. Вона впізнала в ньому Калікста Цоффа.

Його обличчя мало поважний вираз, якого в ньому давніше не бувало ніколи. Щоки вже не були жирні, підборіддя вже не було блискуче і кругле, вуса — не підкручені вгору. Він був досить блідий, а його погляд мав щось від темного здивування, немов між колишнім і теперішнім Калікстом Цоффом залягла незбагнена таємниця.

Крістіна боязко потягнулась до його руки. Її губи тремтіли, вона дивилася на нього мов на суддю страшного суду.

— Будь спокійна, — сказав Калікст Цофф, — я вже знаю все.

Все кров зникла з її обличчя; вона була як та подушка, на якій лежала. Піднявши праву ру-

ку, вона жестом привида показала пальцем на небо.

Калікст кивнув головою.

— Не сумуй, Тінерль, — сказав він. — Я вже знаю все.

Його голос звучав інакше, ніж давніше.

Сповнена боязні, вона шукала його погляду і дрижала під ковдрою.

Він нахилився до неї і додав:

— Я знову добрий до тебе.

Вона почала тремтіти ще сильніше і стиснула обома своїми руками його руку.

— Я знову добрий до тебе, — повторив він, — і коли ти відсидиш свою кару, я одружуся з тобою.

Крістінина голова упала на подушку. Її виповнило щось священно гаряче, священно солодке.

Це було перше людське слово, яке вона почувала, перший прояв людської доброти, що його вона дознала, перше чисте щастя, яким вона насолодилася. Заради цього оплатилося жити і страждати так, як жила і страждала вона. Тепер починалося нове буття.

Але вона почувала, що скоро помре — і вона вийняла свій амулет, що його так багато років носила на шиї, і подала Калікстові монету у ланцюжок з виразом вдячної ніжності і з усмішкою жінки, якої, бодай у годину смерти, доторкнувся нарешті промінь любови.

Густав Майрінк

ОПАЛЬ

Опаль, що його мала на пальці міс Гант, викликав загальний подив.

— Я успадкувала його по моему батькові, який довго служив у Бенгалії, а походить він з майна одного брагмана, — сказала вона і погладила великий мерехтливий камінь кінчиками своїх пальців. — Такий вогонь можна бачити тільки в індійських дорогоцінностях. Я не знаю, залежить це від шліфу чи від освітлення; але іноді мені здається, ніби цей блиск має в собі щось рухливе, неспокійне, немов живе око.

— Немов живе око, — роздумливо повторив містер Гаргрейв Дженнінгс.

— Ви щось у цьому добачаєте, містере Дженнінгс?

Говорили про концерти, про балі і театр, — про всяке, але раз-у-раз мова поверталася до індійських опалів.

— Я міг би оповісти вам дещо про ці камені, про ці так звані камені, — сказав нарешті містер Дженнінгс, — але я боюся, що через це міс Гант може назавжди втратити смак до посідання свого перстень. Якщо ви почекаєте хвилину, я пошукаю в своїх паперах одного рукопису.

Товариство було дуже зацікавлене.

«Отже, прошу вас послухати. (Те, що я вам прочитаю, є фрагментом з подорожніх нотаток мого брата, — свого часу ми вирішили, що не будемо публікувати того, що нам довелося разом пережити).

Отже: біля Магаваліпуру джунглі притискаються вузькою смугою до самого моря. Подібні до каналів водяні дороги, що їх проклав уряд, перетинають країну від Мадрасу майже до Трічінополісу; але середина її не досліджена, дика, непрохідна, — вогнище пропасниці.

Наша експедиція щойно прибула, і темношкірі слуги-тамільці вивантажували з човнів численні шатра, скрині та валізи. Тубільці мали їх приставити в скельне місто Магаваліпур, подавшись туди густими рижовими полями, з яких лише зрідка підіймались, мов острови серед яснозеленого колихливого моря, групи пальмірських пальм.

Полковник Старт, мій брат Гаргрейв і я відразу ж розташувалися в одному з невеликих храмів, вирубаних, властиво, вирізьблених у суцільній скелі; являли вони собою справжнє чудо стародравідського будівельного мистецтва. Витвори безприкладного труду побожних індійців, хоч вони століттями прислухалися до гімнів з уст одушевлених послідовників великого Визволителя, служили тепер брагманському культові Шіви, — як і сім витесаних у горішній частині скель священних пагод з високими колонними залями.

На рівнині підіймалися мутні тумани, плавали над рижовими полями та луками і розчиняли в майже райдужних випарах контури горбатих биків, що тягли додому грубо збиті індійські візки. Суміш світла і тасмничого присмерку, що тяжко лягас на чуття і заколисує душу мріями, немов чарівницький аромат ямину і бузинового цвіту.

Наші сипаї-маграти у своїм дико мальовничім убранні і в червоних та блакитних тюрбанах отаборилися в ущелині перед висходом на скелі, і з відкритих печерних ходів пагод, що стояли вздовж берега, гриміли і гули удари хвиль, наче бушуючий гімн моря всенищителеві Шіві.

І коли день запав за горами і нічний вітер повіяв у древніх кам'яних залях, гомін хвиль почав наростати, і, грізний, підіймався до нас щораз ближче.

Слуги внесли в наш храм смолоскипи і подалися в село до своїх земляків. Ми оглянули, присвічуючи собі, всі ніші і кутки. В скелястих стінах тяглося багато темних ходів, а входи до них покривали своєю тінню, мов охоронці порогів, фантастичні статуї богів у танцюючій позі, простягнувши долоні з таємниче розставленими пальцями.

Як мало хто знає, що всі ці дивні подоби, їх порядок і взаємне розташування, кількість та височина колон і містерії, пов'язані з культом лінгама, натякають на такі глибини, про які ми, люди Заходу, майже не маємо уявлення.

Гаргрейв показав нам на одному цоколі орнамент, посох з двадцять чотирма вузлами, з якого звисали по обох боках шнури, які внизу розщеплялися: символ, що зображував спинний мозок людини; а поруч було подане в малюнках пояснення екстази та понадчуттєвих станів, що до них стає причетним йог на шляху до чудодійних сил, коли він концентрує мислі й почуття на відповідних відтинках спинного мозку.

— Це Пінгалья, велика соняшна ріка, — пояснив нам ламаною мовою Ахіл Рао, наш драгоман.

Раптом полковник Старт схопив мою руку:

— Тихо! Ви чуєте?

Ми напружено вслухалися в напрямі ходу, що його закривала колосальна статуя богині

Калі Бгайраб і який тягнувся кудись у темряву.

Мертва тиша. Тільки потріскували смолоскипи.

Чигаюча тиша, що підіймає на голові волосся, тиша, коли душа тремтить і чуває, що, немов вибух, у життя блискавично прорветься щось таємно жажливе, а потім з мороку невідомого — з усіх закутків і ніш — неминуче вимчать бурунами смертоносні речі.

В такі секунди з ритмічного калатання серця вихоплюється стогін страху, вихоплюється словоподібно, немов гортанне, моторошне белькотання глухонімого: уґґ - гер, уґґ - гер... уґґ - гер.

Ми прислухалися даремно: жадного звука!

— Це був ніби крик десь глибоко під землею, — прошептав полковник.

Мені здалося, ніби кам'яна подоба Калі Бгайраб, демона холери, заворушилася: при хиткому світлі смолоскипів шестеро рук потвори заколихались, а помальовані чорно і біло очі її спалахнули, як погляд божевільного.

— Ідімо звідси, до входу в храм, — запропонував Гаргрейв, — це місце огидне.

Скельне місто лежало в зеленому світлі, немов закам'яніла формула заклинання.

Місячне світло лягло на море широкою смугою, і було воно наче велетенський, біло палаючий меч, що його вістря губилося в далечі.

Ми лягли, щоб відпочити, на плятформі —

надворі було зовсім тихо, пісок у нішах був м'який.

Але справжній сон не приходив.

Місяць підбився вище, і тіні пагод та кам'яних слонів на білому скельному ґрунті зменшилися, набравши обрисів фантастичних жаб.

— Перед здобичницькими походами моголів на всіх цих статуях богів було повно дорогоцінностей: нашийні ланцюжки — з смарагдів, очі — з оніксу та опалю, — несподівано мовив до мене полковник Старт: півголосом, бо він не знав, сплю я чи ні. Я не озвався.

Жадного звука — тільки глибоко вдихав повітря Ахіл Рао.

І враз усі ми з жахом підхопилися. З храму прорвався до нас страшний крик — короткий, трикратний рев чи то сміх з луною немов від розбиваного скла чи металю.

Мій брат вирвав з стіни палаюче поліно, і ми помчали в темряву тісного ходу.

Нас було четверо, страху ми не мали.

Незабаром Гаргрейв кинув смолоскип, бо хід, спускаючися нижче і нижче, кінчався штучною ущелиною без склепіння. Ця ущелина, осяяна яскравим місячним світлом, привела нас у печеру.

Ми побачили світло від вогню, що горів за колонами, і під прикриттям тіні підкравлися ближче.

Вогонь палав на низькому жертвовному камені, і в світляному його колі рухався, похитуючись, факір, обвішаний яскраво барвистим ганчір'ям і ланцюгами з кісток — приналежністю бенгальських почитувачів Дгурґи.

Він був зайнятий процесом заклинання і, за звичасм танцюючих дервішів, з ридаючим квилінням повертав голову з шаленою швидкістю вправо і вліво, а далі закидав її назад, і його білі зуби поблискували при світлі.

Коло його ніг лежали два людські тіла з відрізними головами, і по одежі на трупах ми дуже скоро впізнали двох наших сипаїв. Це був їхній смертельний крик, що пробився вгору, в храм і так налякав нас.

Полковник Старт і драгоман кинулися на факіра, але він в ту саму мить відкинув їх до стіни.

Сила, яка жила в цьому виснаженому аскеті, здавалася незрозумілою. Перше, ніж ми встигли підскочити, утікач уже досягнув входу до печери.

За жертовним каменем ми знайшли відрізані голови обох магратів».

Містер Гаргрейв Дженнінгс згорнув манускрипт:

— Тут бракує сторінки, я сам розповім вам історію до кінця:

Вираз на мертвих обличчях не дасться описати. Ще й сьогодні в мене перехоплюється дух, коли я згадую той страх, який нас тоді опав. Те, що виражали риси вбитих, не було б цілком правильно назвати жахом — це була скривлена божевільна усмішка. Губи і ніздрі підтягнені вгору, рот широко розкритий, а очі, ті очі — жахливо; уявіть собі, в тих виопуклених очах не знати було ні райдужної оболонки, ні зіниць; вони світилися і яскріли — так, як камінь на перстені панни Гант.

І коли ми потім їх дослідили, показалося, що вони стали справжніми опалями.

Також пізніша хемічна аналіза не дала чогось іншого. Для мене лишилося назавжди загадкою, в який спосіб очні яблука могли стати опалями. Один високий брагман, якого я раз спитав про це, твердив, що таке стається через магічну словесну формулу, так званий тантрікс, — і що процес відбувається блискавично, і саме в напрямі від мозку; але хто міг би в це повірити! Він ще додав, що всі індійські опалі мають те саме походження і що вони накликають нещастя на кожного, хто їх носить, бо вони мають лишатися тільки і виключно жертвними

дарами для богині Дгурґи, нищигельки всього органічного життя.

Слухачі були під сильним враженням опові-
дженого і не говорили ні слова.

Міс Гант гралася своїм перстеном. — — —

— Ви вірите, що опалі справді приносять че-
рез це нещастя, містере Дженнінгс? — озвалася
вона нарешті. — Якщо ви так думаєте, прошу,
знищте камінь! — — —

Містер Дженнінгс взяв гострокінчастий шма-
ток заліза, що лежав на столі як преспап'є, і
почав тихо бити ним по опалю, поки він не
розпався на мушлисто мерехтливі скалки.

Густав Майрінк

АЛЬБІНОС

I

— Ще шістдесят хвилин — до півночі, — сказав «Аріост» і вийняв з рота тонку глиняну голландську люльку.

— Цей, — і він показав на темний портрет, що висів на брунатій від диму стіні і риси якого майже не можна було розпізнати, — якраз сто років тому цей був гросмайстром менше, ніж шістдесят хвилин.

— А коли занепав наш орден? Я маю на думці — коли ми перевелися на співпитців, що ними ми тепер є, Аріосте? — спитав чийсь голос з густого тютюнового чаду, що виповняв малу старовинну залю.

Аріост заплів пальці в свою білу довгу бороду; ніби вагаючися, провів ними по краю зубчастого жабо своєї оксамитної кереї.

— Це сталося в останні десятиліття — ма-
буть — а потім пішло далі й далі.

— Ти торкнувся рани його серця, Фортуна-

те, — прошептав «Баал-Шем», архіцензор ордену, одягнений в орнат середньовічних рабінів. Він вийшов з темряви віконної ніші і наблизився до стола — до того, хто питає. — Говори про щонебудь інше!

І голосно він продовжував:

— А як звався цей гросмайстер у звичайнім житті?

— Граф Фердінанд Парадіс, — швидко відповів хтось біля Аріоста, авторитетно включаючися в тему. — Так, славні імена були за тих часів — а також передніше. Графи Шпорк, Норберт Врбна, Венцель Кайзерштайн, поет Фердінанд ван дер Роксас! — Всі вони урочисто відбували «гонсля», ритуал льожі «азійських братів» — і саме в старому саді Ангелюса, де тепер стоїть головна пошта. Овіяні духом Петрарки і Коля Рієнцо, які теж були нашими братами.

— Так! В саді Ангелюса! Названім на честь Ангелюса де Фльоренція, ляйблікаря імператора Карла IV, в якого Рієнцо знайшов притулок до видачі його папі, — докинув з запалом «скриба» Ізмаель Гнайтінг.

— Чи відомо вам також те, що «сат-баї», стародавні азійські брати, заснували навіть Прагі — і Аллагабад, і взагалі всі ті міста, що їх назва означає «поріг»?! Милосердний Боже, які діла, які діла!

І все, все пішло димом, розвіялось.

Як сказав Будда: «В повітряному просторі не лишається жодного сліду». — Це були наші предки! А ми — випиваки!! Гіп, гіп, гурра; — з цього можна сміятись. —

Баал-Шем зробив говорячому знак, щоб він замовк. Але той не зрозумів його і говорив далі, поки Аріост не відсунув рвачко свій бокал і не лишив кімнати.

— Ти зробив йому боляче, — поважно сказав Баал-Шем Ізмаелеві Гнайтінгові, — уже самі літа його мав би ти взяти під увагу.

— А, що там! — пробурмотів той, — хіба я хотів його образити! А якщо навіть так!

А втім він повернеться.

За годину починається свято з нагоди нового століття, на якому він мусить бути. —

— Завжди дисонанс, як прикро, — сказав один з молодших, — а пилося так затишно.

Лихий настрої наліг на товариство.

Безмовно сиділи всі вони при напівкруглому столі і смоктали з своїх білих голландських люльок.

У тьмяному світлі нафтових ламп, яке ледве досягало кутів кімнати і незавішених готичних вікон, вони — в середньовічних орденських мантіях, обвішані кабалістичними прикрасами — виглядали дивно і нереально, наче згромадження привидів.

— Я піду його, старого, заспокоїти, — сказав

нарешті «Корвін», молодий музика — і вийшов.

Фортунат нахилився до архіцензора:

— Корвін має на нього вплив? — Корвін?!

Баал-Шем пробурмотів у бороду:

— Корвін заручений з Беатрісою, небогою Аріоста.

Знову забрав слово Ізмаель Гнайтінг і говорив про забуті догми ордену, який, мовляв, сягає своїми початками сивого передвіку, коли ще демони сфер навчали предків людини.

Про тяжкі і похмурі пророцтва, що всі, всі вони з часом здійснилися, літера за літерою, речення за реченням, так що виникає сумнів щодо свободи волі в людей; — і про «запечатаний празький лист», останню справжню реліквію, яку сьогодні ще посідає орден.

— Курйозно! Хто з надмірної цікавості схоче його відкрити, цей «sealed letter from Prague» — перше, ніж прийде слушний час, — той... як там стоїть в оригіналі, «лорде Кельвін»? — і Ізмаель Гнайтінг звернув свій питальний погляд до ветхого віком брата, що, зосереджений і нерухомий, сидів навпроти в різьбленім і позолоченім кріслі. «Той загине перше, ніж почне! Його обличчя поглине пітьма і більше не віддасть» — — — — —?

— «Рука долі сховає його риси в царстві форми до Судного Дня», — повільно доповнив старий, киваючи при кожному слові лисою головою і цим ніби хотячи надати їх змістові

особливої сили, — «і вихопить його лице з світу обрисів. Незримим стане його обличчя: незримим на всі часи! За мкненим, подібно до зерна в орісі — — — —, подібно до зерна в орісі».

— Подібно до зерна в орісі! — брати здивовано переглянулись.

Подібно до зерна в орісі! — дивне, незрозуміле порівняння!

Двері розчинились, і ввійшов Аріост.

За ним — молодий Корвін.

Він весело підморгнув друзям, мовляв, з старим знову все в порядку.

— Свіжого повітря! Впустімо свіжого повітря, — сказав один з присутніх, пішов до вікон і відчинив одно з них.

Багато підвелось, відсунуло крісла; і вони дивилися, як опалево-зелене проміння повного місяця блищало на горбастому бруку староміського ринку.

Фортунат показав на чітку синьочорну тінь, яка падала, покриваючи дім, від Тайнкірхе на стару і безлюдну площу і розрізала її на дві половини:

— Велетенський кулак тіні там внизу з двома простягненими шпилями, кулак, що його вказівний палець і палець Меркурія скеровано

на захід — чи не є це прадавній охоронний знак проти злого погляду?

— — — — —
— — — — —

В залю ввійшов слуга і приніс нові пляшки з к'янті, що мали довгі шийки — і подобали на червоних флямінгів — — — —

В однім кутку, біля Корвіна згромадилися його молоді друзі і, сміючися, розповідали йому півголосом про «запечатаний празький лист» і про пов'язане з ним божевільне пророкування.

Корвін уважно слухав; потому в його очах блиснула пустотливість — щось веселе спало йому на думку.

І квапливим шепотом він виклав своїм друзям якусь пропозицію; ті привітали її з захватом.

А декотрі з них так розійшлися, що танцювали на одній нозі і просто не могли стримати свого шаленства.

— — — — —
— — — — —
— — — — —

Старі лишилися самі.

Корвін і його приятелі, в великому поспіху, попросили відпустити їх на пів години; він,

Корвін, має зробити в одного скульптора гіпсовий відлив з свого обличчя, щоб здійснити один жартівливий намір — так сказав він — ще перед дванадцятою годиною, перше, ніж почнеться велике свято. — — — —

— Нерозумна молодь, — пробурмотів лорд Кельвін. — — —

— Дивний це скульптор, коли він працює так допізна, — сказав хтось півголосом.

Баал-Шем грався своїм перстеном з печаткою:

— Це чужинець, він зветься Іранак-Ессак, вони вже перед тим говорили про нього. Він працює тільки вночі, а вдень спить: він альбінос і не зносить світла.

— Працює тільки вночі? — повторив розсіяно Аріост, не почувши слова альбінос.

Потому всі вони довший час були безмовні.

— Я радію, що вони, молоді, пішли, — змучено урвав нарешті мовчанку Аріост.

— Ми, дванадцять старих, є ніби уламки з тих минулих часів, і ми маємо держатися разом. — Тоді наш орден, можливо, проявить іще свіжий зелений пагін. — — — —

— Так! — Так, на мені лежить головна провина в його занепаді. —

Запинаючися, він продовжував:

— Я охоче розповів би вам одну довгу історію; — і полегшив би своє серце, поки не повернулися ті, молодші — і поки не настало нове століття. —

Лорд Кельвін у троннім кріслі підвів погляд і зробив рукою порух; всі інші схвально кивнули.

Аріост говорив далі:

— Я мушу розповісти коротко, моїх сил, мабуть, стане до кінця. Отже слухайте.

Тридцять років тому, ви знаєте, гресмайстром був доктор Кассеканарі, а я — його першим архіцензором.

Стерно ордену лежало тільки в наших руках. — Доктор Кассеканарі був фізіологом, великим ученим. Його предки походили з Трінідаду — я маю на увазі негрів — звідти його жахлива екзотична почварність! Але всі ви про це пам'ятаєте.

Ми були друзями; проте, як гаряча кров розриває навіть найміцніші гаті, так —. Коротко, я обманув його з його дружиною Беатрісою, що була гарна, як сонце, і яку ми обидва любили безмірно. — —

Злочин між орденськими братами!! — — —

Двох хлопців мала Беатріса, і один з них — Паскаль — був моєю дитиною.

Кассеканарі розкрив невірність своєї дружини, упорядкував свої справи і покинув Прагу з обома дітьми — так, що я не міг цьому перешкодити.

Мені він не сказав жодного слова, навіть не поглянув на мене.

Але те, як він на нас помстився, було жахли-

вим. І я навіть тепер не збагну, як я міг те пережити. —

Аріост на секунду замовк і втупив очі з відсутнім поглядом у протилежну стіну. Потім провадив далі:

— Тільки мозок, що сполучив похмуру фантазію дикуна з вникливою розумовою гостротою вченого, найглибшого знавця процесів людської душі, міг вигадати плян, який спалив серце в грудях Беатріси, а мені підступно вкрав свободну волю і повільно втягнув мене в співпровину щодо злочину, страшніший від якого ледве чи можна уявити.

Незабаром над моєю бідною Беатрісою змилосердилось божевілля, і я благословляю годину її визволення. — — —

Руки говорючого трусилися, наче в гарячці, і розплескали вино, яке він хотів піднести до уст, щоб покріпитися.

— Далі! Кассеканарі лишався в невідомості недовго. Від нього прийшов лист з адресою, на яку можна подавати йому всі «важливі вістки» — так він висловився — і ці вістки дійдуть до нього, де б він не був.

І відразу по тому він написав, що по довгих роздумах він прийшов до переконання, що малій Мануель — моя дитина і що менший, Паскаль, є, без сумніву, його син.

Тоді як справді було навпаки...

В його словах бриніла темна загроза помсти,

і я не міг побороти в собі легкого поруху еґоїстичного заспокоєння, що в наслідок цього переплутання мій малий син Паскаль, що його я так чи інакше не був у стані боронити, уникне зненависти і переслідування.

Отже я змовчав і неусвідомлено зробив перший крок до безодні, з якої більше не було жадного виходу.

Багато, багато пізніше це видалося мені підступством, — — Кассеканарі нахилив мене повірити в переплутання тільки для того, щоб обтяжити мою душу нечуваними тортурами.

Потвора закручувала шрубую поволі.

По регулярних перервах, з точністю годинника до мене приходили його повідомлення про певні фізіологічні і вівісекційні експерименти, які він робить, «щоб зарівняти чужу провину, а також на благо науці» — робить на малому Мануелі — який зрештою не є його дитиною, «з чим я мовчки згодився» — робить як на істоті, що далі відлежить від його серця, ніж будь-яка експериментована тварина.

І фота, що були долучені, потверджували моторошну правдивість його слів. — Коли такий лист надходив і закритим лежав передо мною, я думав, що мені треба всунути свої руки в палаючий вогонь, щоб заглушити несвітську муку, яка розривала мене на думку, що я маю дізнатися про нові, ще більші жахи.

Лише надія, що я можу кінцець-кінцем

знайти справжнє місце перебування Кассеканарі і визволити бідну жертву, стримала мене від самогубства.

Годинами стояв я на колінах, благаючи Бога, щоб він допоміг мені знайти силу, щоб знищити лист нечитаним.

Проте я ніколи не знайшов сили для цього.

Кожного разу розкривав я лист, і кожного разу падав непритомний. Якщо я виясню йому помилку, говорив я собі, то його зненависть упаде на мого сина, а той другий — невинний — буде вільний!

І я кидався до пера, щоб написати про все, довести.

Але мужність полишала мене — я не міг хотіти і не хотів могти — і через своє мовчання став злочинцем супроти бідного малого Мануеля, — який все ж таки був також дитиною Беатриси.

Проте найжахливішим у всіх моїх муках було одночасне моторошне наростання в мені чужого, похмурого почуття, над яким я не мав жодної влади і яке закралося в серце, тихе і неподоланне — щось подібне до напоеного зненавистю вдоволення, що потвора скерувала свою несамовитість на те, що було її власною плоттю і кров'ю. —

Члени льожі підхопились і втупили очі в Аріоста, який з трудом держався прямо у своєму кріслі і радше шептав, ніж говорив.

— Роками тортурував він Мануеля, — завдаючи йому мук, опису яких я не подам — тортурував його і тортурував, поки смерть не вирвала ножа з його рук, — зробив Мануелеві переливання крові, використавши для цього білих здегенерованих тварин — і також таких, що бояться денного світла, — видалив з його мозку частки, що за його теоріями будять у людині добрі і лагідні порухи, — і цим зробив з нього те, що він назвав «душевно померлим». І з відмертям усіх почувань людського серця, всіх зерен співчуття, любови, милосердя у бідної жертви з'явилась — достеменно так, як передбачав Кассеканарі в одному з своїх листів — також тілесне звиродніння: постав той застрашливий феномен, що його африканські народи називають «справжнім, білим негром». — — — —

По довгих, довгих роках розпачливого вистежування і шукання — справи ордену і свої власні я занедбав і пустив їх самопас — мені нарешті пощастило віднайти свого сина — уже дорослим. А Мануель зник без сліду.

І при цьому на мене упав останній удар: мій син звався Емануель Кассеканарі — — —!

Це брат «Корвін», якого всі ви знаєте в нашім ордені.

Емануель Кассеканарі.

І він непохитно твердить, що його ніколи не називали Паскалем.

Відтоді мене переслідує думка, що старий міг ошукати мене і покалічити Паскаля, а не Мануеля, — отже, що таки моя дитина впала жертвою. — На тогочасних фотах риси облич були такі неясні, а в житті діти так подобали одно на одного, що їх можна було сплутати. — — —

Але такого злочину не може, ні, не може, не може бути! Невже ці муки сумління, довгі, як вічність — даремні? — Правда? — скрикнув раптом Аріост, мов божевільний. — Правда, скажіть, братове, правда, що «Корвін» є моїм сином, що він схожий на мене, як викапаний?!

Брати боязко дивилися вниз і не пустили лжі на свої уста.

Тільки безмовно кивали.

Тихо закінчив Аріост:

— І часом у моторошних снах — я відчуваю, що мою дитину переслідує огидний біловолосий каліка з червонястими очима, який — боячися світла, сповнений зненависти — чигає на нього в присмерку: Мануель, зниклий Мануель, жаклибий — — «білий негр».

Ніхто з братів не спромігся на слово.

Мертва тиша. — —

І тоді Аріост — ніби відчувши чиесь німе питання — сказав півголосом, немов би з'ясовуючи:

— Душевно померлий! — Білий негр — — —
справжній

альбінос.

— Альбінос? — — Баал-Шем похитнувся і прихилився до стіни. — Милосердний Боже, скульптор! — Альбінос Іранак-Ессак!

II

«Бойові лунають сурми — в далечі світанній», — заспівав Корвін турнірний сигнал з «Роберта-диявола», стоячи під вікном Беатріси, своєї нареченої, білявої небоги Аріоста, — а його друзі насвистували мелодію unisono.

Скоро по тому вікно енергійно розчинилось, і молода дівчина в білій бальовій сукні подивилася вниз, на старовинний, мерехтячий у місячному світлі Тайнгоф і спитала з сміхом, чи не думають панове здобути дім штурмом.

— А, ти ходиш на балі, Тріксі, — і без мене? — крикнув вгору Корвін, — а ми боялися, що ти вже давно спиш!

— Отже можеш бачити, як я без тебе скучаю, коли я вдома вже перед дванадцятою годиною! Але що значать твої сигнали? Щось сталося? — спитала Беатріса в свою чергу.

— Щось сталось? — Ми маємо до тебе велике прохання. Чи знаєш ти, де лежить у батька «запечатаний празький лист»?

Беатріса приклала до ушей обидві руки:

— Що запечатане?

— Запечатаний празький лист — старезна реліквія! — закричали всі впереміш.

— Але я не зрозумію жодного слова, якщо ви будете так ревти, *messieurs* — і Тріксі зачинила вікно, — а втім почекайте, я зараз буду внизу, — я тільки пошукаю ключа від вхідних дверей і прослизну непомітно для бравої гувернантки.

За кілька хвилин вона вже була біля входу.

— Прегарно, чарівно — в цій білій сукні, в зеленому світлі місяця!

Молодики товпилися круг неї, щоб поцілувати її руку.

— В зеленій бальовій сукні, — в білому світлі місяця, — Беатріса зробила кокетливий реверанс і сховала від них свої крихітні руки у велетенській муфті, — і серед самих чорних суддів феми! Ні, цей високодостойний орден таки має щось божевільне!

І з цікавістю оглядала вона довге святкове убрання мужчин, їх моторошно-таємничі капури і вишиті злотоглавом кабалістичні знаки.

— Ми побігли звідти стрімголов, тому не мали часу переодягтися, Тріксі, — перепросився Корвін і ніжно поправив їй шовкову мереживну хустку.

Потім блискавичними словами він оповів їй про реліквію, «запечатаний празький лист», про безглузде пророцтво і про те, що вони вигадали для дванадцятої години розкішний жарт.

А саме, йому треба піти до скульптора Іранака-Ессака, дуже й дуже курйозного чоловічаги, — який працює вночі, бо він альбінос, а втім зробив цінний винахід: гіпсову масу, яка на повітрі відразу твердне і стає неподатна, мов граніт. Цей альбінос має швидко виготовити маску з його обличчя — —

— Цей портрет ми потім візьмемо з собою, розумієте, моя панно, — втрутився Фортунат, — далі візьмемо «тасмничий лист», який ви ласкаво викопасте для нас з архіву і так само ласкаво скинете вниз. Ми його, звичайна річ, негайно розпечатаємо, щоби прочитати тупу дурницю, яка там є, і потім подамося «збентежені» в льожу.

Звичайно, нас незабаром спитають, де подівся Корвін. Тоді, голосно плачучи, ми покажемо осквернену реліквію і признаємося, що він її розпечатав, і раптом серед сірчаного смороду з'явився чорт, схопив його за комір і порвав у повітря; але Корвін, передбачаючи таке, ще перед тим відлив себе скоренько в незнищенному гіпсі Іранака-Ессака, для певности! Щоб моторошно-прекрасне пророцтво про «цілковите зникнення з царства обрисів» привести ad absurdum. І ось його погруддя, а хто вважає

себе за щось особливе, чи хтонебудь з старших панів, чи всі разом, чи адепти, що заснували орден, чи, може, сам любий Бог, — той нехай вийде вперед і зруйнує кам'яне зображення — якщо зможе. А втім брат Корвін просить усіх пресердечно вітати, і найдовше за десять хвилин він повернеться з Аїду.

— Розумієш, серце, в цьому є і дещо добре, — урвав Корвін, — цим ми вирвемо з коренем останній забобон ордену, скоротимо порожню церемонію з нагоди нового століття і тим швидше відбудеться потім перехід до веселого бенкету.

А тепер: adieu! добраніч! Бо час жене — раз, два, три — навальним кроком — — —

— Ми йдемо з тобою, — покликнула в захваті Беатріса і повисла на руці нареченого, — чи далеко відси до Іранака-Ессака? — — — здається, він так зветься? І чи цілком певно, що його не спаралізує удар, коли ми вломимся до нього таким загоном?

— Справжніх мистців ніякий удар не спаралізує, — запрявся Сатурніл, один з молодиків. — Брати! Гурра, гурра! Хай живе хоробра панна!

І вони помчали гальопом.

Через Тайнгоф, попід середньовічними арками воріт, кривими вулицями, обминаючи випнуті роги домів, повз бароккові звітрілі палаци.

Потім зупинились.

— Він живе тут, номер 33, — сказав задиханий Сатурніл, — номер 33, чи не так, «лицарю Кадош»? Поглянь вгору, ти маєш кращі очі.

І він уже хотів подзвонити, коли вхідні двері раптом відкрились — до середини, і відразу по тому вони почули гострий голос, що, пронизливо вимовляючи слова негро-англійської мови, підіймався сходами вгору.

Корвін, здивований, похитав головою:

«The gentlemen already here»?! Джентлмени в же тут, — виходить так, ніби на нас чекали!! Отже вперед, але обережно, тут кромішня темрява; світла ми не маємо, нашим убранням у підступний спосіб бракує кишень, а разом з ними і саме тому — таких милих сірників.

Мала громадка крок за кроком посувалася вперед — на чолі Сатурніл, за ним Беатріса, потім Корвін і всі інші молодики: лицар Кадош, Геронім, Фортунат, Ферекід, Кама і Гіляріон Термаксім.

Покручені сходи, то ліворуч, то праворуч, вздовж і впоперек.

Вони брели напوماцки, крізь відчинені двері, порожніми кімнатами без вікон, вслід за голосом, що, незримий, плив попереду, здавалось, на досить великій відстані від них і кидав короткі вказівки, як їм іти.

Нарешті вони причадили до кімнати, в якій,

очевидно, їм треба було почекати, бо голос затих і ніхто на їх питання вже не відповідав.

Ніщо не рухалось.

— Це, здається, дуже давня будова, з багатьма виходами, як лисяча нора, — один з тих дивних лабіринтів, які стоять у цім кварталі ще з 17-го століття», — півголосом сказав нарешті Фортунат, — вікно виходить на двір, але зовсім не дає світла!? — Хіба тільки те, що рама виділяється як щось темніше —

— Я думаю, що високий мур, стоячи впритул до шиб, забирає все світло, — відповів Сатурніл, — який морок тут, — навіть руки не видно перед очима. — Тільки підлога трохи ясніша. Правда?

Беатріса вчепилася в руку свого нареченого:

— Мені невимовно страшно в цій моторошній темряві. — Чому не несуть світла —

— Ш-ш, мовчить, — прошептав Корвін, — ш-ш! Ви нічого не чуєте!? — Щось тихо наближається. Здається, воно вже в кімнаті!?

— — Там! Там хтось стоїть, — підскочив раптом голос Ферекіда, — от там, — за яких десять кроків від мене, — я бачу тепер цілком ясно.

— Гей, ви! — покликав він підвищеним то-

ном, і було знати, як тремтів його голос від збудження і стримуваної боязні. — — —

— Я — скульптор Паскаль Іранак-Ессак, — сказав хтось голосом, який не звучав хрипко і проте був дивно афонічним. — Ви хочете мати відлив з своєї голови! — Я припускаю!

— Не я, тут наш друг Кассеканарі, музика і композитор, — зробив Фереکید спробу представити в темряві Корвіна.

Кілька секунд тиші.

— Я не можу вас бачити, пане Іранак-Ессак; де ви стоїте? — спитав Корвін.

— Невже вам не досить ясно? — глузливо спитав альбінос. — Зробіть сміливо пару кроків ліворуч — там є обклеєні шпалерами, розчинені двері, ви маєте пройти крізь них, — чи бачите, я вже йду вам назустріч.

При останніх словах беззвучний голос ніби підплив ближче, і раптом друзям видалося, що вони побачили, як на стіні замерехтіла білясто-сіра розпливчата пара — невиразні контури людини.

— Не йди, не йди, на ласку Божу, якщо ти мене любиш, не йди, — зашептала Беатріса і хотіла спинити Корвіна.

Він тихо відсунувся:

— Але, Тріксі, я не можу так осоромити себе, він певно вже думає, що всі ми боїмося його.

І рішуче пішов він до білястої маси. І за мить зник разом з нею — в п'їтмї за дверима.

Беатріса, сповнена страху, лементувала, і молодики намагалися зробити все, щоб додати їй мужности.

— Абсолютно не турбуйтеся, люба моя панно, — потїшав Сатурніл, — йому нічого не буде. І якби ви могли побачити відливання, воно вас дуже зацікавило б і заїнтригувало. Спершу, уявіть собі, на волосся, вії і брови кладеться намащений жиром папір. — Обличчя маститься олією, щоб нічого не прилипло, — а потім задню частину голови людини, яка лежить на спині, занурюють по край ушей в миску з мокрим гіпсом. Коли маса затвердне, непокрита ще частина обличчя — величиною з кулак — знову обливається рідким гіпсом, так що вся голова виглядає втисненою в брилу. Після затверднення місця з'єднання розрізаються долїтцем, і в результаті — порожня всередині форма для чудових портретних відливів.

— Алеж людина конче має задихнутися! — зойкнула дївчина.

Сатурніл засміявся:

— Звичайно — якби спеціально для дихання не вкладалися в рот і ніздрі соломинки, що стоять вище від гіпсу, людина задихнулася би.

І, щоб заспокоїти Беатрісу, він голосно крикнув у напрямі до сусідньої кімнати:

— Маестро Іранак-Ессак, чи довго це триває і чи спричиняє це біль?

Одну секунду панувала глибока тиша, потім почувлася здалека відповідь беззвучного голосу, — ніби з третьої, четвертої кімнати або крізь товсті коци.

— Мені це напевно не спричинить болю! І пан Корвін ледве чи буде скаржитись, — так, так! Чи довго триває? Інколи це триває до двох-трьох хвилин.

Щось нез'ясовно збуджуюче, якась неописанна злорадість пролунали в цих словах і в притиску, з яким альбінос їх вимовив — і слухачів опав сковуючий жах.

Ферекід корчійно стиснув руку свого сусіда:

— Як дивно він говорить! Ти чув? — я довше не витримаю цього божевільного страху. Звідки йому раптом стало відоме ім'я Кассеканарі в льожі — «Корвін»? І вже з самого початку він знав, для чого ми прийшли?! Ні, ні; — я мушу піти до них. Я мушу довідатися, що там діється.

В ту саму мить Беатріса закричала:

— Там, — там вгорі, там вгорі, — що за білі і круглі плями там, на стіні!

— Гіпсові розети, тільки білі гіпсові розети, — хотів заспокоїти її Сатурніл, — я вже їх бачив, тепер уже стало куди ясніше — і наші очі більше призвичаїлись до темряви — —

сильний струс, що перебіг домом, наче від падіння чогось важкого, перетяв йому мову.

Стіни сколихнулись, і білі диски впали на підлогу з дзвенючим звуком, наче були вони з глязурованої глини, відкотились на крок і лягли.

Гіпсові відливи спотворених людських облич і маски з мертвих.

Непорушно лежали і вискірялись порожніми білими очима в стелю.

З ателье донісся шум. Стукіт, падання столів і стільців.

Грюкіт — —

Тріск, немов від ламаних на шматки дверей, ніби хтось несамовитий борсався в смертельній боротьбі і розпачливо пробивав собі дорогу на волю.

Гупаючий біг, потім сильний удар — — і за мить тонку стіну з матерії проламала бліда безформна кам'яна брила — загіпсована голова Корвіна! — І світилася — з трудом рухаючись — біла і примарна — в присмерках. Тіла і плечей не пустили навхрест розташовані рейки і планки.

Одним поштовхом Фортунат, Сатурніл і Фереکید видавили зашпалеровані двері, щоб прискочити на допомогу Корвінові: але переслідувача не було.

Корвін, заклинений по груди в стіну, звивався в конвульсіях.

Його нігті в цих смертельних корчах вп'ялися

в руки друзів, які, майже непритомні від жаху, хотіли йому пособити.

— Інструментів! Заліза! — вив Фортунат, — принесіть залізні штаби, розбийте гіпс, — він задихається! Потвора витягла соломинки — і залила йому рот гіпсом!

Мов шалені, метались одні, щоб подати рятунок; частини крісел, планки, все, що знайшлося в сліпому поспіху, розбилось об кам'яну масу.

Даремно!

Швидше розколовся б шматок граніту.

Інші кинулися в темні кімнати і кричали, і намарно шукали альбіноса, потрощили все, що трапилось на дорозі; проклинали його ім'я, падали в темряві і побились до крові.

— — — — —
— — — — —

— — — — Тіло Корвіна вже не рухалось.

В розпачі, безмовні, стояли круг нього «брати».

Душорозриваючі крики Беатріси розтиналися в домі і будили жахливу луну, а свої пальці вона скривавила об камінь, що замкнув у собі голову її коханого.

— — — — —

Уже давно, давно минула північ, коли вони
знайшли нарешті вихід з похмурого і моторош-
ного лябіринту і, німотні і зламані, понесли че-
рез ніч мертве тіло з камінною головою.

Ніяка сталь, ніяке долото не були спроможні
розбити жахливу шкаралуцу, і так і поховали
Корвіна — в орнаті ордену,

«з незримим обличчям, замкне-
ним подібно до зерна в орісі».

Райнер Марія Рільке

ЖЕБРАК І ГОРДА ПАННА

(З циклу «Оповідання про милого Бога»)

Випало так, що ми — пан учитель і я — стали свідками однієї невеликої події. У нас, коло узлісся, стоїть іноді старий жебрак. І сьогодні був він знову там, бідніший, нужденніший, ніж будь-коли, в наслідок спочутливої мімікрії майже невідрізнений від дошок ветхого паркана, до якого він прихилився. І до нього підбігла зовсім мала дівчинка, щоб дати йому дрібну монету. В цьому не було нічого подивугідного, рязючим було лише те, як вона це вчинила. Вона зробила гарний і чемний реверанс, швидко — немов би ніхто не повинен був це бачити — вручила старому свій дар, знову зробила реверанс і побігла далі. Обидва ці реверанси були варті щонайменше імператора. Це роззлостило пана вчителя незвичайно. Він хотів був хутко податися до жебрака — мабуть, щоб відігнати старого від його паркана; бо, як відомо, пан учитель перебував в управі товариства опіки над

бідними і був наставлений проти жебрання на вулиці. Я задержав його. «Люди дістають від нас підтримку і, можна навіть сказати, є забезпечені», — гарячився він. «І якщо вони після цього ще просять на вулиці, то це просто вияв гордині». «Достойний пане вчителю», — намагався я заспокоїти його, але він все ще поривав мене за собою до узлісся. «Достойний пане вчителю», — просив я, — «я маю розповісти вам одну бувальщину». «Так невідкладно?» — спитав він ущипливо. Я відповів поважно: «Так, саме зараз. Поки ви не забули того, що ми тільки но випадково споглядали». Учитель не довіряв мені, відколи він вислухав мою останню притчу. Я прочитав це на його обличчі і запевнив: «Не про милого Бога, на правду ні. Милій Бог у моїм оповіданні не з'являється. Це є дещо історичне». Цим я виграв. Треба тільки сказати слово «історія», і кожному вчителеві вже нашо-рошуються уші; бож історія є річ, безперечно, гідна уваги, нешкідлива і часто застосовна під поглядом педагогічним. Я побачив, що пан учитель знову протирають свої окуляри — знак, що сила його зору кинулася в уші, і я зумів використати цей сприятливий момент. Я почав:

«Це було у Фльоренції; Льоренцо де Медічі, молодий, ще не володар, саме склав свій вірш «Trionfo di Vasso ed Arianna», і вже всі сади лунали його рядками. За тих часів пісні були живими. З поетової пільми підносилися вони

в голоси і безстрашно мчалися на них, мов на срібних човнах, у невідоме. Поет починав пісню, а всі, що її співали, завершували її. Як і в більшості тодішніх пісень, у «Trionfo» славлено життя — цю скрипку з ясними співучими струнами і з її темним тлом: шумом крові. Нерівномірні строфи підносяться у хмільну веселість; але там, де їй перехоплюється подих, долучається за кожним разом короткий, простий рефрен, що спускається з головокрутної височини і, понятий острахом перед безоднею, ніби закриває очі. Він звучить так:

Як радує юність нас осяйна!
Але, неспинима, тікає вона;
Так пий же сьогодні келех до дна,
Бо завтрашня днина — непевна.

Чи ж дивно, що людей, які співали цей вірш, опановувало гарячкове поривання згромадити всю святковість на цьому сьогодні, на єдиній скелі, що на ній оплачується будувати? Саме цим і можна пояснити собі стовплення постатей на картинах фльорентійських малярів, які намагалися поєднати на однім полотні всіх достойників, дам і друзів, бо малюється поволі, і хто може знати, чи ще будуть усі вони на час малювання наступної картини такі молоді, такі барвисті і такі однодушні. Дух цієї нетерпеливості найвиразніше було знати, зрозуміла річ,

у молодиків. Найблискучіші з них сиділи після бенкету на терасі палацу Строцці і гомоніли про ігри, які незабаром мали відбутися перед церквою Санта Кроче. Трохи оподаль, у льоджії стояли Палля дельї Альбіцці і його друг — маляр Томасо. Вони щось обговорювали з зростаючим, здавалося, збудженням, і раптом Томасо скрикнув: «Цього ти не зробиш, іду в заклад, ти цього не зробиш!» Всі інші звернули на них увагу. «Що там у вас?» — запитав Гаetano Строцці і підійшов з кількома приятелями ближче. Томасо заявив: «Палля хоче під час свята впасти на коліна перед Беатріче Альтік'єрі, тією гордою, і попросити в неї дозволу поцілувати запорошений край її одежі». Всі засміялись, а Ліонардо з дому Рікарді зауважив: «Палля повинен над цим подумати; він добре знає, що найвродливіші жінки мають для нього усмішку, якої звичайно у них ніколи не побачиш». А інший додав: «Беатріче така ще молода. Її губи ще занадто по-дитинному тверді, щоб усміхатися. Тому і видається вона такою гордою». «Ні», — заперечив Палля дельї Альбіцці з бурхливістю надзвичайною, — «вона горда, в цьому її молодість не винна. Вона горда, як камінь у руках Мікель-Анджеля, горда, як квітка на образі Мадонни, горда, як соняшний промінь, що пливе над діамантами...» Гаetano Строцці урвав його дещо строго: «А ти, Палля? Чи не гордий і ти також? Слухаю тебе, і мені здаєть-

ся, ніби ти хочеш стати серед жебраків, які перед вечірнею ждуть у дворі церкви пресвятої Аннунціяти, щоб Беатріче Альтік'ері, відвернувши обличчя, дала всім їм по сольдо». «І я зроблю це!» — покликнув Палля з блискучими очима, протиснувся через натовп до сходів і зник. Томасо хотів податися за ним. «Облиш», — зупинив його Строцці, — «йому треба тепер побути самому, тоді він найскоріше прийде до пам'яті». І молоді люди розійшлися по садах.

Також і того вечора коло двадцяти жебраків і жебрачок чекали у дворі храму пресвятої Аннунціяти на вечірню службу Божу. Беатріче, яка знала всіх їх на ім'я і часом заходила також у їх бідні доми коло Порта Сан Ніккольо, навідуючи дітей і хворих, мала звичай наділяти кожного і кожную дрібною срібною монетою. Сьогодні вона, здавалося, трохи спізнилась; дзвони покликали вже до молитви, і тільки ниті їх звучання ще звисали з веж над присмерками. Серед бідних виникло занепокоєння, — також і тому, що в сутінь церковної брами прокрався новий, невідомий жебрак. Вони в своїй заздрості вже хотіли оборонити своє право — і саме тоді на подвір'ї з'явилася молода дівчина в чорнім, майже черничім убранні. Затримана своєю добрістю, вона йшла від жебрака до жебрака, а одна з жінок її супроводу держала відкритим гаманець, з якого вона брала свої малі дари. Убогі впали на коліна, схлипували і нама-

галися на якусь секунду покласти свої зів'ялі пальці на трен простого одіння своєї благодійниці або цілували найдальший його край вогкими бурмотливими губами. Ряд дійшов кінця; не бракувало жодного з відомих Беатріче жебраків. І тоді помітила вона в сутінках брами ще одну, але незнайому постать у лахмітті. Вона збентежилась і відчула острах. Всіх своїх убогих вона знала ще з дитинства, і давати їм милостиню стало для неї чимось samozрозумілим — вчинком, приблизно подібним до опускання пальців у мармурові чаші з святиною водою, які стоять коло дверей кожної церкви. Але їй ніколи не спадало на думку, що можуть бути також і чужі жебраки; як можна мати право наділяти також і їх, коли довір'я їх бідности не заслужене будь-яким знанням про неї? Чи не було б нечуваною бундючністю дати милостиню невідомому? І в боротьбі цих темних почувань дівчина пройшла повз нового жебрака, ніби не помітивши його, і бислою ходою вступила в прохолодну високу церкву. Але під час служби вона не могла пригадати жодної молитви. Їй стало страшно, що після вечірні вона вже не знайде бідної людини і що вона нічого не зробила, щоби зменшити її нужду — і саме тоді, коли так близько була ніч і коли кожна бідність є безпорадніша і смутніша, ніж за дня. Вона зробила знак тій із своїх жінок, яка носила гаманець, і разом з нею подалася до виходу. Тим

часом на подвір'ї стало порожньо; але невідомий ще стояв там, прихилившись до колони, і, здається, прислухався до співу, що плив із церкви — дивно далекий, ніби з небес. Його обличчя було майже цілком закрите, як це буває у прокажених, які оголюють свої бридкі рани тільки тоді, коли люди стоять близько них і коли вони певні, що співчуття і відраза промовляють їм на користь рівною мірою. Беатріче вагалась. Вона сама тримала в руках малий гаманець і дотиком відчула, що в нім є лише кілька дрібних монет. Але, бистро рішившись, вона приступила до жебрака і, не відриваючи похилого, уникливого погляду від власних рук, промовила, дещо співливим голосом: «Не хочу образити вас, пане . . . мені здається, що я добре впізнаю вас, я вам винна. Це ваш батько зробив у нашім домі пишне поруччя, з фігурного заліза, знаєте, яке прикрашас наші сходи. Згодом — у покої, де він іноді працював у нас, — знайшовся гаманець — я думаю, що він його загубив — напевно». Але безпомічна лжа уст зігнула її коліна, дівчина схилилася перед незнайомим. Вона всунула грезетовий гаманець в його прикриті плащем руки і пролепетала: «Простіть . . .»

Ще відчула вона, що жебрак тремтів. По тому Беатріче втекла разом з наляканою супровідницею до церкви. З розчинених на коротку мить дверей прорвалися ликуючі голоси. —

Оповіданню кінець. Мессер Палля делї Альбіцці залишився в лахмітті. Він роздав усе своє добро і подався, бідний і босий, у світи. Говорили, що пізніше він жив поблизу Субіяко».

«Часи, часи», — сказав пан учитель. — «І до чого все це; він був у дорозі до того, щоби стати розпусником, а після тієї події став бродягою, диваком. Сьогодні про нього не знає жодна людина, напевно». — «Ні», — скромно заперечив я, — «в католицьких церквах, під час великих літаній його ім'я подеколи називається серед заступників і покровителів; бо він став святим».

Діти також вислухали цю історію і вони твердять — на злість панові вчителеві, — що в ній також з'являється милий Бог. І я трохи дивуюся з цього; бож я приобіцяв панові вчителеві, що розповім йому історію без милого Бога. Але, звичайно: діти мають знати про це краще.

Казімір Едшмід

ВЕСІЛЛЯ МАЙНТОНІ

Раптом спалахнула мала хмарка пороху. Над самим обрієм стояла вона сторч на білій палаючій дорозі.

«Ще п'ять хвилин», пробурмотів Антуан.

Я не міг приховати легкого занепокоєння; тоді Антуан узяв мою руку і потяг мене під платани. Ми поволі пішли по морозі. Трава край шосе була злегка жовта. В затінках вона стояла пишна і куцста. Посеред двох намежних каменів бігла вода. Було дуже гаряче. Антуан сказав: «Чи їдете ви зо мною до Парижу?» По павзі він з свосрідно видовженим наголосом повторив: «До Парижу!» Потім він обернувся і мовив голосно і вже по-іншому:

«Ви не повинні про це думати!»

Я зробив порух плечем. Антуан щільно примружив очі: «Він дав проте слово чести . . .»

«Коротко! Я бачив його», відповів я нетерпеливо. Це прозвучало, мабуть, гостро. Антуан нахилився трохи наперед, ніби він чекав. Ми поглянули вниз. Хмарка потроху затрималася

за невеликим ланцюгом горбів. В усім тихім повітрі було чути далекий і ніжний шум. Я взяв Антуана під руку:

«Постарайтеся трохи повірити, що я не помилився. Звичайно, я вдячний вам за ваші спроби заспокоїти мене, але ви повинні проте зрозуміти, що ваші аргументи марні. Коли б я — потому, як він зламав своє слово честі і все таки знову виринув в однім курорті, де була рулетка — на підставі тодішніх взаємин хотів подбати про його арешт, я не мав би до того жодної можливості, бо ми перебуваємо на еспанській території. Ви дістанетесь до кордону лише за годину. Але звернімось до іншого! Я хочу відпочинку і відпруження. Мені просто шкодить, коли думка йде на неприємні дороги. Аджеж не даремно закопую я себе в Піренеях».

Антуан глибоко втягнув у себе свіжіше повітря тінявої алеї і обмахнув обличчя капелюхом. Потім узяв свою палицю і почепив її через плече: «Бідний Пердікан...», прошептав він.

Але, коли диліжанс знову стало видно, цього разу зблизька, він поклав руку на моє плече. Якийсь час він дивився на мене здивовано і ніби питаючи. Після цього по його чолу перебігло раптове напруження. Енергійно поставив свою ногу на камінь. Потім витяг папір і квапливо написав на коліні кілька слів. Я, трохи приголомшений, узяв записку. Потім він продиктував мені адресу. Тим часом, колихаючися на нерів-

ній дорозі, підїхав поштовий диліжанс. Антуан нашвидку крикнув мені: «Ви матимете там спокій, ви прибудете з моїми рекомендаціями. Облиште старе лихо!»

Мули повернули голови набік і з виразом упертості прищулили вуха. Антуан кивнув. Його борода і скошений профіль чітко виступали з многоти облич інших подорожників. Диліжанс закотився за ріг, і задушливі припливи сонця дали розбивались об дома.

Я виїхав о четвертій вранці. В дорозі я прочитав Антуанові рядки. Це мав бути діалект. Бо я не зрозумів їх. Потім я знову думав про графа Пердікана. Він був добрий приятель. Його смерть викликала надзвичайну сенсацію. Через три дні по його похороні помітили, що його партнер, вексель якого він не міг оплатити, витрясав карти з подвійної маншети. З його іменем пов'язували тоді також інші дивні речі. Властиво було смішно, що ми задовольнилися тим, що зажадали від нього слова. Це було просто абсурдом. Тоді про це ніхто не подумав.

Ополудні я розпитався в Таррагоні відповідно до моєї адреси. Треба йти щонайбільше три години — була відповідь... Після чотирьох з половиною годин ходьби стало темно. Я побачив світла. Постукав. Минуло кілька хвилин. Потім з'явився брудний наймит. На нім були тільки короткі штани. В руці він держав горючу скіпку, яку він з обережності нахилив до самого

мого обличчя. І як він нічого не говорив і не робив жодного поруху, щоб мене впустити, я подержав перед його очима Антуанову адресу. Він заспано оскірівся. Тоді я прочитав її вголос.

Поволі і обережно він зробив один крок назад і, витягнувши руку, підсунув скіпку ще ближче до мене. Його погляд в одну секунду гостро оббіг мене. Після цього він щез: я почув розмову. Прийшов мужчина з великим животою. Його обличчя, що будило довір'я, вивчало мене — знову при світлі горіючої тріски. Він спитав, чи я чужинець. Я сказав: ні... І одночасно видалася мені моя відповідь глуною. Я показав Антуанову записку. Він відразу кинув у напрямі дому кілька слів. Потому, зовсім інший, він запросив мене ввійти. При тому сказав, що до цілі моєї подорожі треба йти добрі дві години. І засміявся, коли я розказав про довідку, яку я дістав у Таррагоні. В кімнаті сиділо ще троє мужчин. Вони пили вино і грали в кості. Повітря в кімнаті було важке, бо вони багато курили. Над столом звисала на залізних дротах лампа.

Коли ми ввійшли, стало тихо. Мій провідник узяв мене за руку, вклонився і сказав: «Сеньйор хоче до Хоакіна Пеляйо...»

Тоді ті троє підвелись і щось сказали, чого я знову не зрозумів; потім кожен подав мені руку. Я відмовився від їх сигар, але випив з ними кілька склянок вина. Відтак я вичув утому. Ніч

проспав я в ніші на солом'яному матраці. Вранці я не побачив нікого. Я перешукав весь дім. Нікого. Я залишив срібну монету і пішов далі. Ще не було милі віддалення, як дерев'яний стукіт мула примусив мене оглянутись. Наймит передав мені монету і сердечні привіти для Хоакіна Пеляйо.

Мені здалося, що його самого я вгадав відразу. Він стояв перед своїм домом і обмивав горішню частину тіла дощовою водою з бочки. Спершу він задовольнився з того, що не звернув на мене жодної уваги. Я привітався до нього. Потім я повторив своє привітання. Назвав своє ім'я. Після цього я став просто перед ним і кілька разів штовхнув бочку ногою. Спокійно і незворушно він споглядав, як по його руці перебігає промінь. Коли він трохи зігнув лікоть, мускули випнулися, як великі пухлини.

Тепер я вже сумнівався, чи це він. Мій інстинкт міг мене обманити. І я взяв свою палицю за тонкий кінець і постукав вигнутою ручкою по його спині. Немов шлягбавм, щось підхопилося передо мною вгору. Збентежений, я тримав свою палицю в якійсь смішній і незграбній позиції, немов дитячий прапорець.

Я був здивований з гідності цієї людини і з її неприродно великого росту.

Прочитавши мою записку, він подав мені руку. Він спитав про свого друга Антуана. Але Антуан походив з найстарішої французької

шляхти. Я постарався приховати своє приголомшення. Я говорив скоро і уривчасто. Він застібнув свою сорочку і одяг поверх неї коротку куртку, від якої став ще вищим. Потому він двічі гукнув: «Майнтоні . . .»

Прийшла Майнтоні; злегка спустивши повіки, вона взяла мене за праву руку і повела в дім. Ми перейшли довгий коридор і вступили в високу кімнату. Майнтоні обернулася і покликала: «Родрігес!» Коло вікна сиділа стара жінка і щось собі бурмотала. Майнтоні поцілувала її руку і вийшла.

Родрігес вилив цілий потік запевнень у своїх дружніх почуваннях. Його тіло було струнке і мало подивугідну зіграність суглобів. У порівнянні з гармонійністю зросту його обличчя зблизька справляло враження кутастого. Ніс був трохи задовгий.

Стара почала говорити голосніше. Її голос мав скрипучу негнучкість. Перед нею стояло на столі кілька фот і мініятюр. Родрігес чекав, поки я її привітаю. Вона подякувала — і далі говорила своє. Потому він сказав мені, що це мати Пеляйо. Вона жила ще тільки в своїх перших тридцятьох роках. Свого оточення вона вже не знала. Густа верства повітря, насичена спогадами, оточувала її фізично і наглухо ізолювала від усякого стику з світом.

Проте і Хоакін Пеляйо, ввійшовши, також шанобливо поцілував її руку. Майнтоні при-

проспав я в ніші на солом'яному матраці. Вранці я не побачив нікого. Я перешукав весь дім. Нікого. Я залишив срібну монету і пішов далі. Ще не було милі віддалення, як дерев'яний стукіт мула примусив мене оглянутись. Наймит передав мені монету і сердечні привіти для Хоакіна Пеляйо.

Мені здалося, що його самого я вгадав відразу. Він стояв перед своїм домом і обмивав горішню частину тіла дощовою водою з бочки. Спершу він задовольнився з того, що не звернув на мене жодної уваги. Я привітався до нього. Потім я повторив своє привітання. Назвав своє ім'я. Після цього я став просто перед ним і кілька разів штовхнув бочку ногою. Спокійно і незворушно він споглядав, як по його руці перебігає промінь. Коли він трохи зігнув лікоть, мускули випнулися, як великі пухлини.

Тепер я вже сумнівався, чи це він. Мій інстинкт міг мене обманити. І я взяв свою палицю за тонкий кінець і постукав вигнутою ручкою по його спині. Немов шлягбавм, щось підхопилося передо мною вгору. Збентежений, я тримав свою палицю в якійсь смішній і незграбній позиції, немов дитячий прапорець.

Я був здивований з гідності цієї людини і з її неприродно великого росту.

Прочитавши мою записку, він подав мені руку. Він спитав про свого друга Антуана. Але Антуан походив з найстарішої французької

шляхти. Я постарався приховати своє приголомшення. Я говорив скоро і уривчасто. Він застібнув свою сорочку і одяг поверх неї коротку куртку, від якої став ще вищим. Потому він двічі гукнув: «Майнтоні . . .»

Прийшла Майнтоні; злегка спустивши повіки, вона взяла мене за праву руку і повела в дім. Ми перейшли довгий коридор і вступили в високу кімнату. Майнтоні обернулася і покликала: «Родрігес!» Коло вікна сиділа стара жінка і щось собі бурмотала. Майнтоні поцілувала її руку і вийшла.

Родрігес вилив цілий потік запевнень у своїх дружніх почуваннях. Його тіло було струнке і мало подивугідну зіграність суглобів. У порівнянні з гармонійністю зросту його обличчя зблизька справляло враження кутастого. Ніс був трохи задовгий.

Стара почала говорити голосніше. Її голос мав скрипучу негнучкість. Перед нею стояло на столі кілька фот і мініатюр. Родрігес чекав, поки я її привітаю. Вона подякувала — і далі говорила своє. Потому він сказав мені, що це мати Пеляйо. Вона жила ще тільки в своїх перших тридцятьох роках. Свого оточення вона вже не знала. Густа верства повітря, насичена спогадами, оточувала її фізично і наглухо ізолювала від усякого стику з світом.

Проте і Хоакін Пеляйо, ввійшовши, також шанобливо поцілував її руку. Майнтоні при-

несла мені пити. Під час їжі господар дому раптом поклав свою руку на лікоть своєї дочки. Він мав перстень з великим солітером. Камінь сліпив, навіть коли сонце не падало на нього. Я відразу побачив, що він був справжній. Коли Майнтоні вийшла, Пеляйо сказав Родріґесові:

«Сеньйоре, ви відступите свою кімнату нашому другові. До самого весілля ви будете спати внизу».

Я хотів був перечити. Але мене розгромили люб'язністю. Першим залишив кімнату Пеляйо. Родріґес відразу розповів мені, що за два тижні він одружиться. Майнтоні вийде тоді якраз сімнадцять років.

Він підняв руку і зігнув її над головою так, що хруснув суглоб, і бронзовий подих його шкіри запульсував темніше. Він потягнувся, відхилиючи корпус назад, швидко ударив себе по стегнах — удар пролунав, як постріл рушниці, і від стіни відбилася луна — і, зігнутий, підскочив. І тільки після цього зміг він знову заговорити, так поривала його радість.

Майнтоні повела мене до моєї кімнати. Коли ми підіймалися сходами, біля поруччя розчинилися двері. З них вийшов її батько. Звідти попливло своєрідно солодке і п'янке повітря. Пеляйо швидко зачинив двері. Я відчув, що моя голова отяжіла. Я трохи заточився і хотів був запитати Майнтоні. Але вона йшла поперед мене так спокійно, що я цього не зробив.

Пополудневі години клали на ландшафт миготливу спеку. Нерви розпускались і погляд ставав млявим. З мого вікна я міг бачити весь шир і дивувався з незвичности містини, яка хвилею зелені і надміром родючости гналася під самий дім, а внизу, в напрямі до Валенсії тратилась у безнадійній пісковій рівнині, з якої туго і ребристо виростала гора з ущелиною, що вела до замка сестер-госпітальниць.

Наступного дня Хоакін Пеляйо попрощався зо мною. Він залишив Майнтоні на нас двох. Ми влаштувалися самопливом. Вранці дві години промаршували на південь, де причалував пошто-вий пароплав, і спитали, чи є щось для мене. Процедура видалася їм чудною і своєрідною. Родрігес чинив так, ніби це була річ великого значення, яка заангажує його рішучість сповна і без решти. Поволі він так ввійшов у цю роллю, що вже думав, що його присутність є конечною для того, щоб матрос, який вивантажував пошту, міг кинути мені лист з човна на берег і з мавпуватими вихилясами впіймати кинену йому за це мідяну монету. Легким порухом нетерпеливості він іноді запрошував мене йти. А коли я раз відстав від нього, він мовчки подав мені руку, ніби я довірив йому найбільшу доро-гоцінність. Майнтоні споглядала лист з німим зачудуванням. Своєю дуже білою рукою вона гладила його і оглядала з усіх боків; її погляд

з казковим виразом бажання спинився на багатьох барвистих марках.

«Ви, може, хотіли б їх мати?» спитав я, усміхаючись. Я відірвав їх і подав їй. Невимовний подив розкрився в її очах. Вона напіврозхилила уста. Межи кроткими вигинами її губ виступили зуби, білі і незвичайно гарно висаджені. Потому вона бисто спустила погляд, кілька раз, ніби гладячи, провела рукою по поясу, поволі повернулась і дуже швидко побігла. Я поглянув на Родрігеса. Він обняв мене:

«*Hombre, si: Sennor!* Ви добра людина», покликав він ентузіястично. Ввечорі ми впливли в море. Легка бриза замінила гарячу тишину дня на рухливу прохолоду, яка будила трепет спокою і смеркового почуття щастя. Я відхилився назад у нашім човні, заокруглені боки якого підносилися вгору гостряком, що стояв над моєю головою. Погляд Майнтоні покоївся, мов тихе сонце, на Родрігесі, що його брунаті спинні мускули віялоподібно збігалися в такт веслування і знову розпливалися під шкірою.

Коли сонце зникло, і гори навколо Каstellю де Балягер здавалися намальованими фіялковим чорнилом на срібному небі, Майнтоні проспівала романс, ритм якого то круто підносилося, то глибоко падав. Потім Родрігес розповів про свого батька, що п'ять років тому загинув в Астурії під час полювання на ведмедя. Звір відірвав йому голову. Вже з ножем батькового

друга в серці, в одній з останніх конвульсій, він кинув голову в провалля. Мусіли поховати тіло без голови. Родріґесові, здавалося, було боязко:

«Чи думаєте ви, сеньйоре, що мій батько, хоч...»

Я кивнув йому потвердливо. Він був зворушений. Міцно притиснувши руку до коліна, він дивився перед себе. Потім обережно сказав:

«Хоч амулет лишився на його шиї і зник з головою...?»

Я сказав йому, що досить того, що хрест доторкався грудей...

Часто вітер надносив пахощі лип і тонко і ніжно розсівав їх над водою. За кілька сотень метрів від берега стояла широка скеля. Якщо не йшов прибій, там було найпрохолодніше місце на всю околицю.

Вночі море билось об берег.

Хоакін Пеляйо повернувся, ще гордіший, ніж передше. Це було в найгарячіший полудень. Майнтоні принесла холодну, як лід, помаранчову воду з солодким хлібом і згодом — шоколяду. Мій багаж уже прибув, і я показав йому кілька фот з Антуана, зроблених в останні місяці. Я розповів йому також про враження, яке справила записка на власника венті, де я, розшукуючи його, провів ніч. Він злегка усміхнувся:

«Але в мене грошей не лишайте!»

Я засміявся: «Тоді діамант на вашім пальці не повинен був би коштувати межі своїми двадцять тисяч франків...»

Ніби я вдарив рукою по столу. Всі замовкли. Родрігес провів рукою по волоссю, а Майнтоні боязко поглянула на батька.

Більше я не говорив. Заціпеніння відійшло від нас, ми курили, а коли стало свіжіше, ми побачили, що з Балягеру йде жінка. Вона приклоняла коліна перед двома милевими каменями. Ми сиділи на галерії першого поверху. Наблизившись, вона пішла повільніше. Вона довго лишалася внизу біля старої жінки, яка завжди розмовляла з собою. Потому скромно ввійшла. Смиренність її поведження стояла в дивному протиріччі з героїчними рисами обличчя. Лише очі злагідняли силу ліній і бронзове палання щери. Вони були широко розкриті і світилися ясною вірою. На ній була одсжа черниць-госпітальниць.

«Сор Грасія, моя сестра», сказав Пеляйо.

Від сильного вітру море стало опалевим. Лінія берегів шипіла, ніби з прихованою люттю. А там, біля скелі, мов водограй, рвачко підскакувала іноді хвиля, мов ударена бичем. Небо стало темночервоним паланням з блакитними краями.

З дитячою інтонацією сор Грасія розповідала про монастир; і як вона радіє, що в Судний День гратиме на малій гарфі. Сор Блянка і сор

Урака гратимуть на віолях. Вони часто говорили про це напівтемними безсонними ночами в спільній келії.

Наступного дня з партерної кімнати знову пішов сильний і п'янкий запах. Подеколи мені здавалося, що в домі лунає звук розбиваного скла.

Ще через день вітер улігся цілком. В кімнатах щогодини кропили водою. Спека стала виснажливою. Коли я поглянув вниз на берег, понад малу бухту, де стояли прикрашені вімпелями піроги Хоакіна Пеляйо, я побачив на скелі малу жовту хустку, що мляво звисала з штанги. Весь полудневий час ми спали. —

Хустка маяла ввечорі. Вона маяла наступного ранку. Вона маяла також другого вечора. Слотно грався з нею легкий вітер. Він лягав у згортки, ворухився в них і давав хустці опати. А потім знову підвівав її вгору.

З присмерком ми засвітили ліхтарі. Пішли вздовж берега. Пройшовши пів години, звернули ліворуч. Волосся Майнтоні блищало міддю. Ми несли сіті з короткими ручками і дрібними петлями. Раз-у-раз ми спинялись і одним ривком нахилили ліхтарі до самої води. Ідучи вздовж малої річки, так віддалялися ми від моря. Помалу очі мої звикли спостерігати, як підпливали вугри — скрадливо і посіпуючись. Майнтоні помагала мені, показала, як держати сітку, як закидати її. Але я не впіймав жодного.

Родрігес мав трьох. А Майнтоні — сім.

Коли ми прийшли додому, стало видно. Майнтоні була, як завжди, спокійна. Ніякого горіння не було в її погляді, ніякого рум'янцю на цері. Я проспав цілий день. Коли я проснувся, ще сп'янений сном, почув я голоси. Короткий, колючий, що мчався вперед; широкий, міцний, що йшов йому назустріч. Потім роздратований виголос — — віз, що під'їхав — — ще кілька голосів. Я побіг на галерію. Я низько схилився понад дерев'яне поруччя . . .

Я заточився, я рвонувся назад. Зарипіло дерево. Я почув, як свистить мій подих. Я побачив обличчя . . . обличчя того, хто, посміхаючися, засунув Пердіканів вексель у камізелькову кишеню . . . це були ті самі риси, це був той самий, що його я бачив за два дні перед смертю пані де Монбеллер, коли він з скривленим обличчям, з зеленими западинами очей, з млявими лініями, що збігали до рота, навально вибіг із її льожі.

На возі сиділи, крім нього, жінки, також кілька мужчин.

Коли я поглянув перед себе, я байдуже сприйняв: прапорець уже не маяв.

Я побіг до Хоакіна Пеляйо. Його я не знайшов. Тоді я кинувся в партерну кімнату. Я не постукав. Поштовхом я розчинив двері. Дуже широко. Але запах солодково вдарив у лице і

відібрав мені подих. Одну мить я бачив на столі блиск. Пеляйо витяг мене з кімнати. Він був ввічливий, але здавався неприємно враженим. Він не розумів мого збудження. — — Що ви хотіли б?

Найняти дім чи, може, щось інше...

Ніякої заінтересованости він, здавалося, не мав.

В цей момент надворі гукнув один із робітників. Пеляйо вискочив. Я за ним. Робітник збуджено показував на море. Вниз по сходах щось шалено промчало... повз нас. Ми кинулися вслід. На морі погойдувався порожній човен Майнтоні. Надходив приплив і затопляв скелю. Наче звірі, котилися на неї хвилі з широкими темними спинами. Потім затріщало, і білі смуги піни покрили її майже цілком. Схрещеними руками за один із виступів держалась Майнтоні.

Родрігес вів перед човнам. Його груди поривались у простір. Він приставив до губ зігнуті долоні. Щоки напружено втяглись, і з стражденно і кругло розкритого рота полетів його голос, мов постріл:

«А!» гукав він.

«А! Майнтоні — —»

Родрігес веслував. Божевільно веслував Родрігес. Я держав стерно, бачив його обличчя. Як смішно виглядало червоно-біле лякування весел. Два рази бачили ми, як хвилі перейшли

над скелею. Майнтоні вчепилася за виступ і впала на живіт. Два рази спинявся нам у горлі віддих. Ми не дихали. Ми не важились дихати. Ні. Ми не могли. Потім Пеляйо взяв її в пірогу.

Вона прив'язала човен не досить міцно. І коли вона здіймала прапорець, приплив погнав човен геть.

Того вечора ми багато не говорили. Рано-вранці Пеляйо розбудив мене і спитав, чи хочу я його супроводити.

«Це забере два дні», сказав він. Я дав згоду.

Ми йшли кілька годин. Ополудні ми поспали під пінонськими соснами. Стало смеркати. Ми прийшли в долину, що загіздилася між суворих гірських стін. Крута стежка вела до моря.

Я спитав Хоакіна Пеляйо, що значив прапорець на скелі. Я спитав його, відки він знає Антуана. Потім спитав я, що за тасмницю має кімната, з якої плив аромат і на столі якої я бачив блиск.

Хоакін Пеляйо сказав мені, що він баск. Антуанова мати походила з старого королівського роду і по якійсь лінії була з ним споріднена.

Я не міг пригадати Антуанову матір. Вона, мабуть, уже давно померла. «При народженні Антуана», сказав Пеляйо. «Цей рід старіший за всю європейську шляхту. Антуан і я відкрили наше споріднення, коли він прийшов, щоб від-

шліфувати в мене діамант». Отже цим розкрилась таємниця кімнати: то була його лябораторія. —

«Прапорець — це давній звичай контрабандистів. Небезпечно, сеньйоре, якщо знають, що мені привозять діаманти. Я шліфував коштовності герцогині де Гіз і діядему княгині Рубінович. Ви бачите, які цінності маю я часом у своїм домі. Залежно від барви прапор означає, що я прибуду сюди такого і такого дня. Судно пливе повз берег, і його тут вивантажують». Паляйо напружено подивився крізь темряву в напрямі до моря. Потім, усміхаючися, сказав: «Ви здивуєтеся, сеньйоре... незнана людина... тут у безлюдді... шліфує найславніші дорогоцінності. — Я одержав систему в Севільї від одного мавра, що любив мене. — — Майнтоні має бути щасливою», додав він без зв'язку.

Він показав мені дерев'яну хижу з соломою. Тонкий звук свистка — — — Пеляйо зник. Але спати я не міг. Я пішов долиною вгору. В траві ріс мак. Всюди стояли дикі лілії. Я пройшов через малий дубовий ліс. Повз мене прошуміла дрохва. Повітря було злегка вогке. На траві звисала роса. Але спати я не міг.

Я ліг горілиць і дивився, як над морем виростили зорі; вони смутили мене.

Пеляйо спав у хижі. Дорогою ми дали жebraючому жандармові хліба. Коли ми прибули додому, Майнтоні плакала. Вона не чекала на нас.

Майнтоні часто плакала, якщо думала, що цього ніхто не бачить. Майнтоні мала золоті, блискучі коси, які спадали, наче шовк, і кінці яких, прикрашені стрічками, вона носила в поясі. Її брови були напівсині і напівчорні і були довгі і такі ніжні, як тінь пера.

Було так гаряче, що вікна в усьому домі довелися вийняти, двері стояли розчинені. Коли ми їли, слуги навівали повітря пальмовим листям.

Був полудень. До мене прийшов Родрігес. Він сів на очерстяну мату. Потому встав. Потому сперся на срібну миску для вугілля. Він сказав: «Сеньйоре, Майнтоні сумна». Я потішав його. Я сказав йому: «Скоро весілля, Родрігесе». Але він похитав головою.

Я спитав Майнтоні. Майнтоні сказала: «Я не сумна. Я радію, сеньйоре». Проте очі Майнтоні були червоні.

Тоді я сказав: «Майнтоні! Родрігес дуже страждає». —

Очі Майнтоні стали великі, сліпучі! «Сеньйоре, Родрігес любить мене. Також я люблю його. Родрігес урятував мені життя. Сеньйоре, що я маю, щоб йому віддячитися за це? Нічого, сеньйоре»...

За день перед весіллям прийшла сор Грасія. Вона довго сиділа біля старої, що завжди говорила. Залю побілили. Вгорі ішов ряд намальованих святих. З плеча кожного виростала мо-

сяжева рука. Кожен держав у руці свічу. Сор Грасія засвітила всі свічі. Їх було, мабуть, до сотні.

Ще розповіла вона, що в Судний День вона гратиме на малій гарфі. Сор Блянка і сор Урака гратимуть на віолях. Вони часто говорили про це напівтемними безсонними ночами в спільній келії.

Прийшло багато людей. Жінки в зелених і жовтих корсетах. Жінки в черевиках без закаблуків, в черевиках з шовку, в черевиках з шовку, обшитого золотом, сріблом, мушлями, багатьма білими перлами. Вони танцювали фанданго. Вони танцювали болеро. Танцювала Майнтоні. Танцював Родрігес. Всі інші приглядались. Били кастаньети. Лунали тамбурини і флейти. Мужчини кляскали пальцями. Інші били в долоні. Високим, монотонним, меланхолійним голосом грала волинка. Майнтоні вийшла наперед. Вона вклонилася Родрігесові. Він подався за нею. Члени напружилися в гарячій ритмі. Вони виростали, обходили один одного колом. Вони круглили груди. Спина згиналася, долоні ставали гарячі. Потім вони спинились у пластичній позі, роз'єднались і пішли в темряву. Незабаром вони повернулись назад.

Гості пішли.

Я піднявся нагору, щоби спати.

Була пізня година ночі.

Я прокинувся. Гостро лунав божевільний крик, свистав, бичувався крізь дім. Я кинувся по сходах. Внизу підсковзнувся і впав навznak. Щось темне лягло на мої очі і придавило. Коли я очутився, я лежав поперек сходів. Поволі я підвівся і пішов.

Ліворуч лежав мужчина. Кастильський ніж стирчав йому в шиї. Так можуть кричати тільки люди, яким смерть вганяється в горло. Крови я не бачив. Це був Родрігес.

Стояла півтемрява. Перед моїми очима крутилися червоні кола. В різні боки стрибали миготливі цятки.

Майнтоні і Хоакін Пеляйо стояли впритул. Я пішов до них. Там лежав ще один мужчина. Все пішло передо мною обертом. Але я більше не дивувався. — — — Це було обличчя того, що посміхався, засуваючи в кишеньку вексель графа Пердікана... обличчя з зеленими западинами очей, яке я бачив перед льожею пані де Монбеллер.

Губи були темні. З рота звисала вузька стрічка піни. На обличчі були сині плями. Шия набрякла, і борлак був червоний, як сире м'ясо.

Він зробив влім. Діаманти привабили. Надбїг Родрігес. Ніж... крик... кулак Пеляйо розбив йому гортань. — — — Я побачив усе.

Майнтоні не плакала.

Море лежало, як велика перлина.

Голова чужинця стояла над плечем, похилена вбік. Шия надималась. Довго це не могло тривати.

Очі вже виглядали так, ніби вони мали більма. Зіниці стали сірі. Вони розширялись і горіли попеліючим огнем. Нігті він увігнав у долоні. Коло нього лежали спокійно руки. Все життя ще стояло тільки в конвульсіях зіниць.

Потім погляд заломився. Здригання побігло від шиї і над грудьми і слабими струсами над животом.

І тоді Майнтоні вчинила те, що було більшим і страшнішим за все, що дав Родрігес, рятуючи її на скелі... Це вчинила Майнтоні: вона широко наступила ногою на лице вмираючого; його голова незграбно запала назад.

І вниз до моря побігла Майнтоні. Вона припала перед морем на коліно і, виголосивши багато раз у велетенський блиск надходячого сонця: «O santa Maria... Santa Maria de la Mar...», закрила обличчя руками, голосно плакала і кричала.

ЗМІСТ

	стор.
Г. Гессе	
Три липи	5
Облога Кремни	11
Я. Вассерман	
Амулет	26
Г. Майрінк	
Опаль	70
Альбінос	79
Р. М. Рільке	
Жебрак і горда панна	104
К. Едшмід	
Весілля Майнтоні	112